

Fig. 1. Kirken set fra syd. Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *The church seen from the south.*

BELLINGE KIRKE

ODENSE HERRED

Historisk indledning. En Anders, degn i Bellinge, nævnes 1326, da han blev stævnet for at have forsømt regnskabet over det gods, han havde fra Dalum Kloster.¹ Senest fra reformationen lå kirken til Dalum, der da havde status af kongeligt len (jf. s. 2794), og endvidere ejede broderparten af Bellinge landsby. I klostrets jordebog fra 1533 har lensmand og kansler Johan Friis således oplyst atten gårde i Bellinge, samt at han havde afkrævet landsbykirken et pd. havre ‘for gæsteri’.² Kirketienden udgjorde i 1589 fem ørter rug, fem ørter byg og to ørter havre,³ hvilket over det næste århundrede ogedes til hhv. 5, 6 og 11 ørter.⁴

1696 erhvervede kammerherre Didrik Schult til Findstrupgaard patronatsretten til Brændekilde og Bellinge kirker.⁵ Hans enke, Armgaard Sophia von Gabel, indgik 1718 kontrakt på, at herregården Christiansdal (dvs. Dalum Kloster) og dets tilliggender, herunder Bellinge og Brændekilde kirker med patronatsret og

tiende, skulle indlemmes i det fynske ryttergods. Men da hun døde kort tid efter, blev dette først gennemført af nevøen Christian Carl von Gabel i 1722.⁶ Kirken lå til det fynske rytterdistrikt indtil 1764, da dette blev solgt på auktion til rigsgreve Carl von Gørtz.⁷ Efter dennes fald fra magtens tinder⁸ erhvervede Christian Ulrich von Westen kirken på auktionerne over von Gørtz’ ejendomme i 1767.⁹ Han solgte den 1770 videre til sin broder, professor og apoteker Peter von Westen, Odense, men generhvervede den allerede 1773.¹⁰ 1811 blev kaldsretten overdraget til kronen af enken efter konsistorialråd von Westen, Christiane Amalie f. Stampe.¹¹ Henriette Franzisca Berg (jf. *†* klokke nr. 6) skal o. 1850 have skænket kirken til etatsrådinde Crone i ‘faddergave’, og o. 1870 blev den erhvervet af lærer H. P. Rasmussen og gårdmand H. Rasmussen, Bellinge.¹²

Kirken var anneks til Brændekilde indtil overgangen til selveje 1909.¹³

Fig. 2. Kirkens hovedindgang (s. 3047). Foto David Burmeister 2014. – *Main entrance to church.*

Kirken ligger på en lav bakke i den gamle landsbys sydøstlige udkant (jf. fig. 1). Den er rejst centralt på den oprindelige kirkegård, som efter en forlængelse mod vest i 1909–10 optager det meste af bakken. Disse ældre arealer er kendetegnet ved flere større træer, særligt nord og øst for kirken, samt den almindelige, lavere kirkegårdsbeplantning, hvor der især er sat enebær og cypres samt lave hække af taks og tuja. Syd for bakken er der 1982 tilføjet et stort, rektangulært areal

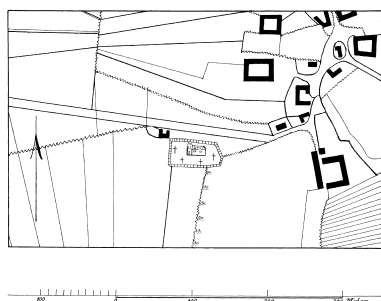

Fig. 3. Matrikelkort. 1:10.000. Målt af Knud Nielsen 1778. – *Cadastral map.*

med kvadratisk urnehave hegnet af bøg, og tre cirkulære gravgårde hegnet af taks er fra 2000.¹⁴ Ved fællesgraven er sat en granitskulptur af Søren West (uden titel), skænket 2004 af Bellinge Transformatorforening, og på plænen en granitskulptur af Jørgen Svenstrup fra 2000 betegnet »Livstræet«.

Kirkegårdens ældre arealer hegnes af et lavt *stendige*, der mod nord er suppleret med en bøggehæk sat umiddelbart inden for diget (omsat 1986).¹⁵ Mod syd markeres kirkegårdens ældre udstrækning fortsat af det gamle *stendige*, mens kirkegårdsudvidelsen neden for diget afgrænses af en syrenhæk samt mod øst af et lavt *stendige*, der adskiller kirkegården fra sognegårdens plæne.

†*Hegn*. 1589 beskriver Jacob Madsen en kirkegårdssten 'med kampesten og muret ovenpå med sten'.³ Muren gennemgik en mindre reparation 1617¹⁶ og en mere omfattende i 1662.¹⁷ 1721 omsatte stensætterne Jochum Jacob og Mads Jørgensen 50 favne (ca. 94 m) af muren,¹⁸ og 1758 yderligere 100 favne (ca. 188 m).¹⁹

Indgange. Kirkegårdens hovedindgang befinder sig øst for koret og udgøres af en køreport med fodgængerlåde, begge med hvidmalede stakitlårer hængt i murede og hvidpudsede piller (fig. 2). I den nordvestlige del af kirkegården er yderligere en køreport med dobbelte jernfløje hængt i rektangulære granitpiller, som krones af kugler; herfra leder en grusbelagt kørevej til de nyere arealer syd for kirken. Endelig giver en fodgængerlåde med jernfløj i kirkegårdsudvidelsens vestlige stendige fra 1989 (fornyset 2001) adgang til plænen ved sognegården. †*Indgange.* I tiden efter 1666 var der mindst to indgange til kirkegården, dels en †*kirkeport* der blev genopbygget det år, dels en jernlåde med rist og 'bom for'.²⁰ Porten blev repareret 1764.²¹

Bygninger på og omkring kirkegården. Et *ligkapel* (jf. fig. 2) fra 1902 i kirkegårdens nordøstlige hjørne er et lille pudset murstenshus med tegltag, trappegavle og rundbuede vinduer. Det blev ombygget 1974, da et toilet indrettedes i den vestlige del, og renoveret 1999. I 2012 blev et keramisk relief forestillende »Himmelfarten«, 185×151 cm, udført af Agnete Brittasius, Frederikshavn, opsat i kapellet (fig. 4), der herefter blev navngivet »Brittasiuskapellet«. *Redskabshuset* er bygget 1974.²² *Sognehuset* er bygget øst for kirken 1983 af arkitekt Ebbe Lehn Petersen, som også forestod en udvidelse 2002. Det er opført af hvidmalede mursten med smalle adskilte tage

Fig. 4. Ligkapellet med Agnete Brittasius' udsmykning (s. 3047). Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *Mortuary chapel with decoration by Agnete Brittasius.*

af røde tegl og central foyer af zink og glas med fladt tag.

En †*kirkelade* er omtalt 1764, da den var blevet beskadiget af et væltet træ året forinden.²¹

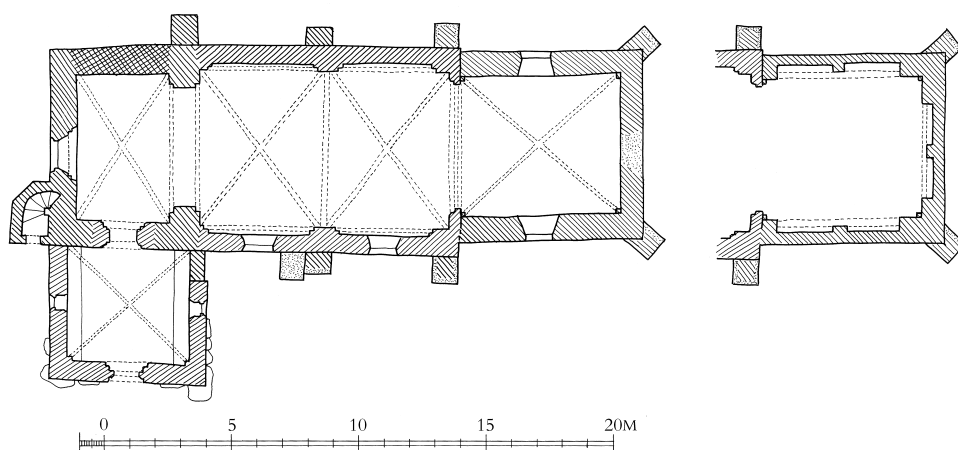

Fig. 5a-b. a. Plan b. Korets undervægge. 1:300. Målt af Lehn Petersens Tegnestue 1986, suppleret og tegnet af Martin Wangsgaard Jürgensen 2014. – a. *Ground plan.* b. *The lower walls of chancel.*

Fig. 6. Kirken set fra sydøst. Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *The church seen from the south east.*

BYGNING

Oversigt. Kirken, der er opført i teglsten, er i sin kerne formentlig en romansk bygning, der fra første færd havde eller snart efter opførelsen fik et tårn i vest. I senmiddelalderen blev den romanske kirke trinvist afløst af en ny; først koret i midten af 1400-tallet, så skibet o. 1470–75, hvor der også blev bygget et våbenhus ved tårnets sydside. Endelig blev det gamle tårn delvis nedrevet og et nyt opført o. 1490–95, hvorefter kirken og tårnrummet blev udsmykket med kalkmalerier i 1496. Orienteringen er solret.

Partier af en formentlig *romansk teglstenskirke* er kun bevaret nederst i tårnet, resten er forsvundet under de senmiddelalderlige ombygninger. Et parti af skibets gamle vestgavl indgår i tårnets østmur, muret i munkeforbandt. Der optræder ingen marksten eller granitkvadre i den nu stående bygning, og man må derfor formode, at den ældste kirke har sluttet sig til gruppen af senromanske teglstensbygninger omkring Odense.²³

(†) *Romansk tårn.* Kort efter kirkens færdiggørelse eller muligvis allerede i forlængelse af skibets afslutning er der føjet et tårn til bygningen mod vest. Det er muret i munkesten og jævnbredt med det nuværende skib. I senmiddelalderen blev næsten alt nedrevet, så murene i dag kun er bevaret op til mellemstokværket i nord og øst samt nederst i sydmuren.

Der vides meget lidt om det første tårn, hvoraf blot en enkelt detalje er tilbage. I nordmuren sidder omtrent midt i skellet mellem det nuværende tårnrum og mellemstokværket det øverste af en rundbuet, tilmuret åbning, hvoraf kun stikket er bevaret (fig. 16). Formentlig er der tale om et (†) *vindue*, der har givet lys til tårnrummet. Vinduets placering godtgør, at det første tårnrum har haft et fladt, tømret loft, der har ligget omtrent der, hvor tårnhvælvets top er i dag. Tårnet må have stået sådan i hovedparten af middelalderen, idet det romanske vindue først er blændet og erstattet af en (†) *dør* i 1400-tallet (se ndf.).

Kirkens ombygning. I senmiddelalderen, formentlig fra 1400-tallets midte til 1496, blev kirken – afsnit for afsnit – afløst af en ny bygning. Date-

bets afslutning er der føjet et tårn til bygningen mod vest. Det er muret i munkesten og jævnbredt med det nuværende skib. I senmiddelalderen blev næsten alt nedrevet, så murene i dag kun er bevaret op til mellemstokværket i nord og øst samt nederst i sydmuren.

ringen af de enkelte arbejder og deres rækkefølge lader sig nogenlunde sikkert bestemme ved hjælp af dendrokronologiske analyser (se ndf.). Formentlig o. 1450 opførtes et nyt, hvælvet kor. Dernæst må det overhvælvende skib, o. 1470–75, være opført uden døre, og samtidig blev der brudt en adgang i tårnets sydside, foran hvilken der blev bygget et våbenhus. Endelig, o. 1490–95, blev det gamle tårn delvis nedbrudt og afløst af det nuværende. Som afslutning på de mange arbejder blev hele kirken udsmykket med kalkmalerier, dateret »1496« (jf. s. 3060).

Inden i hvert fald skibet blev ombygget, var der foretaget en ændring af *tårnrummet*. Der planlagdes indbygning af et hvælv og nordmurens rundbuede vindue blev delvis blændet og erstattet af en højsiddende, fladbuet (†)dør med aftrappet løb gennem muren. Døren, der ses over det senere indbyggede hvælv (fig. 16), må have forbundet en udvendig, tømret fritrappel med et ligeledes tømret *†pulpitur* i det fladloftede tårnrumms indre.²⁴

Samtidig har man ommuret sydsiden, hvori et lavtsiddende (†)vindue med fladbuet stik nu kastede lys ind under pulpituret (fig. 15).

Koret blev udvidet, formentlig o. 1450 (s. 3057), og bygget op imod den gamle †triumfmur (fig. 17).²⁵ Nordmuren kom til at flugte med skibet, mens sydmuren af uvisse årsager ligger en halv murtykkelse forskudt mod nord (jf. fig. 5a). Det nye kor er ca. 7 m langt og formentlig ikke væsentlig længere end dets forgænger. Det nye kor er rejst i tegl og lagt i *munkeskifte* over en synlig sokkel af rå og kløvede marksten, der sikkert er genbrugt fra det tidligere kor. Langmurene afsluttes oventil af en treleddet falsgesims, anbragt over en båndblænding. To *støttepiller* ved de østre hjørner, opført på et fundament af fremspringende kampesten, er formentlig samtidige med koret. Pillerne er delvis skalmurede i nyere tid.

Hvælvet har profilerede, pærestavslignende ribber, der hviler på små kvartstens piller i hjørnerne og én sten dybe skjoldbuer. Buerne indgår i

Fig. 7. Kirken set fra nordøst. Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *The church seen from the north east.*

Fig. 8. Korets østgavl (s. 3051). Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *East gable of chancel*.

et raffineret samspil med parvist anbragte, fladbuede *nicher* i korets tre sider (fig. 9, 11). Nicherne, 180 cm høje, er én sten dybe og adskilt ved en kvadratisk halvpille med en aftrappet, konsollig-nende afslutning.

Det nye kor blev udstyret med fladbuede vinduer i øst og syd. Vinduet i sydmuren er senere blevet udvidet, mens østmurens noget mindre (†)åbninger er blændet med små mursten.

Korets gavltrekanter rejser sig over en båndblænding svarende til langsidernes. Den smykkes af tre spidse, lidt uregelmæssige højblændinger, hvoraf den midterste og største er underinddelt i to slanke lancetter (fig. 8, 77). En del af blændinger-nes uharmoniske karakter skyldes givetvis senere tiders reparationer.

Det senmiddelalderlige *skib*, o. 1470–75,²⁶ kun 11,5 m langt, er bygget op imod den gamle triumfmur og synes at respektere det oprindelige

kor, og det svarer altså i længden til det gamle skib. Murene, der er opført over rå og kløvede marksten, er både ud- og indvendig muret i *vendisk skifte*. Øverst afsluttes de af en falsgesims over et savskifte. Bygningen har samtidige hvælv, og langmurene opdeles udvendig på hver side af tre *murpiller*, der aflaster de relativt spinkle, indvendige hvælvpiller. Pillerne er nu alle mere eller mindre forskellige, som følge af senere tiders reparationer og skalmuringer, og deres oprindelige udseende lader sig derfor ikke fastslå med sikkerhed. De har dog formentlig alle været skråt afdækket med tegl. De to vestligste piller har været større end de øvrige, hvilket fortsat fremgår af pillen på nordsiden. Den sydvestre (†)pille blev delvis fjernet, da våbenhuset (se ndf.) blev føjet til tårnet. Der ses ingen spor af *dørsteder*, og alt taler for, at indgangen efter fynsk skik blev henlagt til tårnrummet (se ndf.).

Fig. 9. Fladbuede *nicher* i korets nordside med kalkmalet baldakin udført 1496 (s. 3051, 3061). Foto Arnold Mikkelson 2014. – Flat-arched niches in north side of chancel with wall-painted baldachin, 1496.

Nordsiden savner ligeledes vinduer, mens der er to fladbuede, halvstensfalsede *vinduer* i sydsiden (jf. fig. 6).²⁷

Indvendig er triumfmuren stort set helt forsvundet i forbindelse med skibets udvidelse, og rester indgår nu kun som dele af hvælpillerne i skibets østre hjørner. Kor og skib er således nu forbundet ved en spids arkade, der samtidig tjener som gjordbue for korets krydshvælv. Her stikker endvidere rå kamp og afhuggede munkesten ud af muren op til en halv meter over det nuvæ-

rende gulvniveau, hvilket må være rester af to (†) *sidealtre*, der har flankeret †korbuen (fig. 45). Som et sjældent vidnesbyrd om skibets ældste indretning ses der formentlig oprindelige *murede vægbænke* langs væggene.²⁸

Den gamle forbindelse mellem tårn og skib blev formentlig også ændret ved samme ombygning og erstattet af den nuværende spidsbuede arkade, der næsten spænder over hele skibets bredde og er afstemt efter skibets vestre hvælvbue (jf. fig. 67).

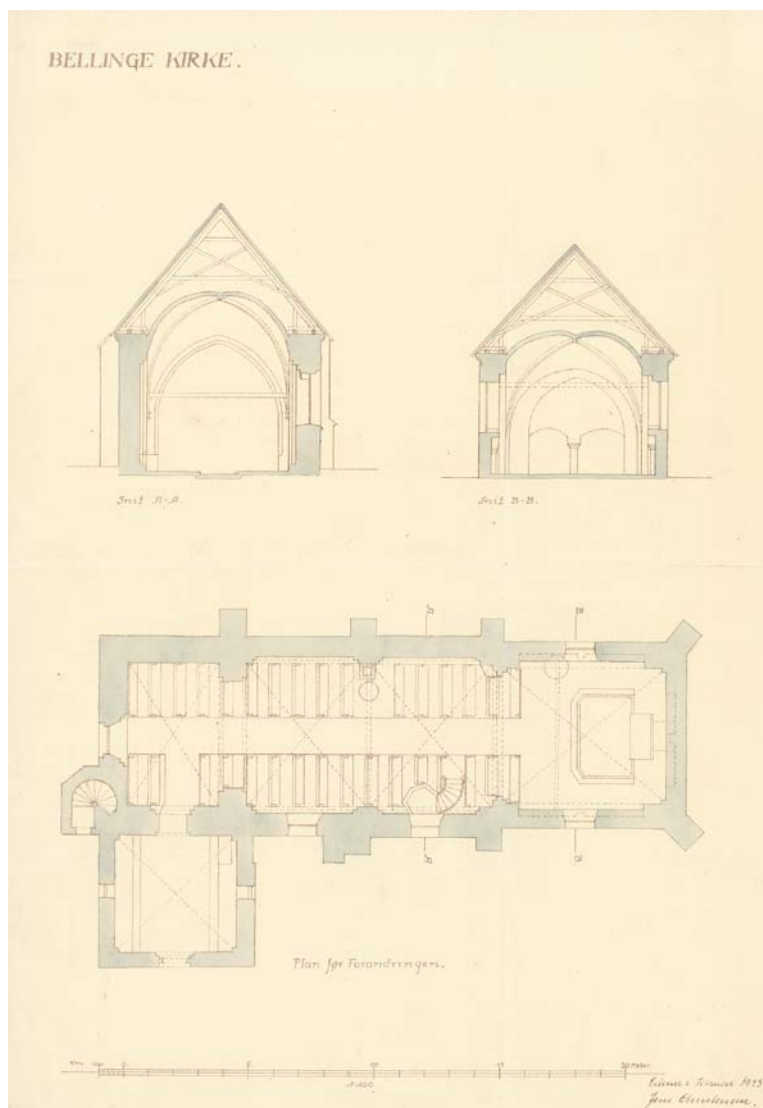

Fig. 10. Plan og tværsnit af kirken. 1: 300. Målt og tegnet af Jens Christensen 1923. – Plan and cross-sections of the church.

Rummet dækkes af to fag *hvalv* med profile-rede, skarpryggede ribber. De hviler på halvstens-falsede piller og skjoldbuer, mens ribberne løber ned på små dværgsøjlelignende vederlag i muren (fig. 26) med et afrundet kragbåndsled. Gjordbuen mellem de to fag er skarprygget profileret på samme måde som hvælvrubberne.

Skibets østre gavltrekant er forsvundet i nyere tid (se ndf.). Af bevarede vanger i begge sider (jf. fig. 17) fremgår, at gavlen oprindelig blev gennem-brudt af et bredspændt bueslag med fals mod vest.

Våbenhuset ved tårnets sydside er formentlig rejst samtidig med skibets fornyelse eller kort derefter. Dendrokronologisk kan de bevarede middelalderlige spær over våbenhuset dateres o. 1470-75 og repræsenterer givetvis den oprinde-lige tagkonstruktion.²⁶ Bygningen står på en syld af store, fremspringende kampesten (fig. 12). I øst og vest afsluttes langmurene af en dobbelt fals-gesims. Den fladbuede dør i syd er dobbeltfal-set med affasede kanter og i facaden anbragt i et spidsbuet spejl. I øst og vest sidder der et velbe-

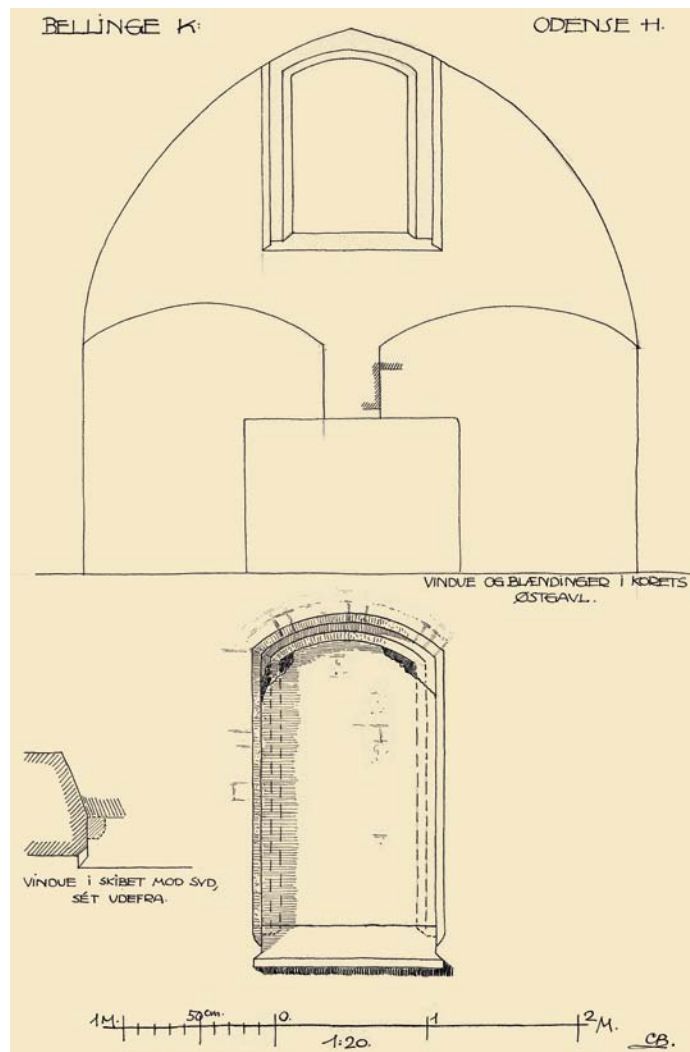

Fig. 11. Opmålinger. 1:50. Niche og vindue i korets østside (s. 3051). Vindue i skibets sydside (s. 3052). Målt og tegnet af Christen Borch 1912. — Scale drawings. Niche and window in east side of chancel. Window in south side of nave.

varet, fladbuet vindue i et spidsbuet spejl. Oprindeligt var lysåbningen også falset, men falsene er forsvundet ved en senere udvidelse.

Indvendig er der adgang til skibet gennem en fladbuet, halvstensfalset, affaset døråbning, hvis udhugning i det romanske murværk har efterladt sig tydelige spor i tårnrummets sydvæg (fig. 15). Langs våbenhusets øst- og vestvæg er der murede bænke af munkesten. Rummet dækkes af et samtidigt hvælv; ribbernes øvre dele er udført med samme skarprykkede profil som ribberne i skibet, mens de nedre dele er rektantede (fig. 13). Våbenhusets kamtakke gavltrekanter rejser sig over et savskifte i gesimshøjde (fig. 12, 79), og herover prydes den af tre højblændinger. En lille kvadratisk glug i den midterste giver lys til våbenhusets loft.

Ved *fornyelsen af tårnet* blev som nævnt størstedelen af de gamle mure fjernet (jf. ovf.) Klokkestokværkets faste bjælkelag er dendrokronologisk dateret o. 1490-95, og det samme er klokkestoren, hvilket formentlig viser, hvornår omdannel-

Fig. 12. Våbenhusets sydgavl (s. 3053). Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *South gable of the porch.*

Fig. 13. Våbenhusets indre (s. 3054). Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *Interior of the porch.*

sen fandt sted.²⁶ Det nye tårn, der som det gamle er jævnbredt med skibet, består af tre stokværk, hvoraf det øverste rummer klokken. Det dækkes af et sadeltag med gavle i syd og nord, som det er vanligt på Fyn. Murene er opført over en syld af rejste kampesten, der står synlige i facaderne.

Tårnrummet får lys fra vest gennem et stort fladbuet vindue anbragt i et højt, spidsbuet spejl. Lysåbningen er dobbeltfalset med affasede hjørner og en skrå sålbænk. Et højsiddende krydshvælv med tilspidsede, pærestavslignende ribber hviler i væggene. Hvælvet dækker den senmiddelalderlige (†)dør i nordmuren, der åbnede ind til *†*pulpituret.

Der er adgang til tårnets øvre del gennem et samtidigt *trapphus* på vestsiden med en fladbuet

Fig. 14. Tårnet set fra sydvest. Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *The tower seen from the south west.*

underdør mod syd (fig. 14).²⁹ I trappehusets underdel er det nordvestre hjørne afskåret, og over underdøren er det fortsat som femkant, der dækkes af et polygont halvtæg over en tandsnitsgesims.³⁰ Indvendig har den murede trappe, hvis løb delvis ligger i tårnmuren, rund spindel og tøndehvælvet loft. En kvadratisk glug giver lys til trappebet. Den fladbuede overdør åbner ud mod tårnhvælvets fod, hvorfra en stige fører videre op til det øvre stokværk.

Det lave mellemstokværk har ingen lysåbninger eller gulvlag. Forskellen mellem det romanske murværk og de sengotiske partier aflæses tydeligt i murerarbejdets forskellige karakter og springet mellem de åbentstående bomhuller i bagmurene, der stammer fra to forskellige stilladssystemer. En

Fig. 15. Den sekundære dør i tårnets sydside (s. 3054). Bemærk det ældre blændede vindue over døren (s. 3049). Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *The secondary door in the south side of the tower. Note the older bricked-up window above the door.*

sekundær, groft udhugget åbning i østmuren leder ud på skibets loft, mens en oprindelig, fladbuet åbning i sydmuren åbner ind mod våbenhusets loft (se ndf.).

Klokkestokværket, der som sagt har et gulvbjælkelag fra o. 1490–95,²⁶ åbnede sig oprindeligt til tre sider med falsede, fladbuede glamhuller. Åbningerne findes fortsat i øst og vest, mens ét glamhul i syd er blændet med små sten. Mod nord har der kun været et(?) glamhul, der er blevet kraftigt udvidet under indsættelsen af en klokke. Glamhullerne i øst sidder nogle skifter lavere end de øvrige, idet der har skullet være plads til to ligeledes fladbuede og falsede glugger.

En falset, fladbuet døråbning mellem tårnets to øvre etager giver adgang til trappehusets lille tagrum med en helt fornyet tagstol.

Tårnets næsten identiske kamtakke gavle (fig. 14, 78) optages begge af tre lancetformede højblændinger. Søndre gavlspids, hvis øverste dele er fornyet, afsluttes nu med et kors, mens det på den nordre er muligt at danne sig et indtryk af den senmiddelalderlige disposition. Her omkranses blændingerne fortsat af en frise kvadratiske småblændinger(?), og et savskifte er anbragt over den midterste af højblændingerne.

Eftermiddelalderlige reparationer og ændringer. I slutningen af 1600-tallet beskrives kirken som medtaget på tag og murværk, især støttepiller og våbenhusets sydgavl. Dog fremgår det ligeledes af regnskaberne, at kirken løbende er blevet holdt ved lige og overvejende har været i en god stand.³¹ 1772–22 gennemgik hele bygningen en omfattende istandsættelse i forbindelse med indlemmelsen i rytterdistriktets gods, der berørte både kirkens mure og tag.³²

Indsættelsen af nye vinduer er den største ændring af kirkebygningen efter reformationen (jf. fig. 7). 1754 blev skibets vinduer udvidet, ved at man fjernede den inderste fals og udskiftede rammerne.³³ Året efter, 1755, blev det søndre vindue i koret ændret på samme måde, og samtidig huggede man et nyt vindue i korets nordside.³³

Uvist hvornår (1800-tallet?) blev *†gavlen* mellem kor og skib erstattet af *†bindingsværk*.

Hovedistandsættelse. Tårn og våbenhus er senest bygningsmæssigt istandsat 1976 under ledelse af

Fig. 16. Blændet romansk (†)vindue (s. 3048) og ligeledes blændet sengotisk (†)dør i tårnets nordmur (s. 3049). Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *Bricked-up Romanesque (†)window and similarly bricked-up Late Gothic (†)door in north wall of tower.*

arkitekt Ebbe Lehn Petersen, Odense. Revner blev udbedret, og samtidig blev der foretaget mindre reparationer på tagværket.³⁴

Gulve. I hele kirken ligger der gule teglsten. I kor og våbenhus er de lagt i tværgående bånd, i skib og tårnrum i sildebensmønster.

Tagværker. Korets tagværk må være senmiddelalderligt, uden at det dog er dateret dendrokronologisk.²⁶ De seks spærfag er samlet med to hanebånd og krydsende stivere, der er bladet på vestsiden. Spærene er nummereret med udstemte kvadrater, der kan følges fra vest mod øst.

Skibets ni spærfag er opsat o. 1470-75.²⁶ De er samlet med to hanebånd og krydsende stivere, der er bladet på østsiden. Spærene er nummereret fra øst mod vest med enkle, indridsede streger.

Tårnets velbevarede tagstol består af syv spærfag samlet med to hanebånd. Våbenhusets tagværk er præget af nyere udskiftninger i fyr, men tre ud af de fem spærfag er senmiddelalderlige og må være opsat o. 1470-75.²⁶ Spærene er samlet med to hanebånd. Tagstolens senmiddelalderlige spær er tydeligvis blevet flyttet rundt, idet de med indridsede streger udførte tømmermærker er uden system.

Dendrokronologiske undersøgelser. Der er 2014 udtaget boreprøver af spærene i koret, skibet og våbenhuset samt bjælker og klokkestolen i tårnet.³⁵ Prøverne fra koret kunne ikke dateres. I skibet stammer tømmeret fra tiden 1470-75, formentlig tidspunktet for skibets ombygning. I tårnet blev der udtaget prøver fra klokkestokvær-

Fig. 17. Sammenstødet mellem kor og skib, nordsiden, over kirkens hvælv (s. 3049). Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *Meeting of chancel and nave, north side, above the vaulting of the church.*

kets i murene indlagte bjælkelag samt af klokkestolen. Prøverne viste, at såvel bjælker som klokkestol må være etableret o. 1490-95, hvilket utvivlsomt angiver tidspunktet for det romanske tårns fornyelse. Våbenhusets tagspær kunne, som skibets, dateres til 1470-75.

Tagbeklædning. Tagene er alle, ud over tårnet, hængt med røde vingetegl. 1978 blev tårnets vingetegl udskiftet med hulsten (munke og nonner) ud fra et ønske om at vende tilbage til den ældst kendte tagdækning.³⁶ Biskop Jacob Madsen noterer nemlig 1589, at koret er tækket med »vingetegl«, mens kirkens øvrige dele er tækket med »hulsten«.³

Opvarmning. Kirken opvarmes af et fjernvarmeanlæg installeret 1973.³⁷ 1877 kunne kirken endnu ikke opvarmes, men en eller flere kakkelovne er kort efter blevet anskaffet.³⁸ Det nuværende anlæg erstattede et ↑centralvarmeanlæg med fyrrum i en kælder på kirkegården.³⁷

Kirken er hvidkalket og udvendig forsynet med en sværtet sokkel. Bygningen omgives af en pikstensbelægning og perlegrus, mens der ligger et brolagt fortov foran våbenhuset.

Fig. 18. Skibets tagværk opsat o. 1470-75 (s. 3057). Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *Roofing of nave, installed c. 1470-75.*

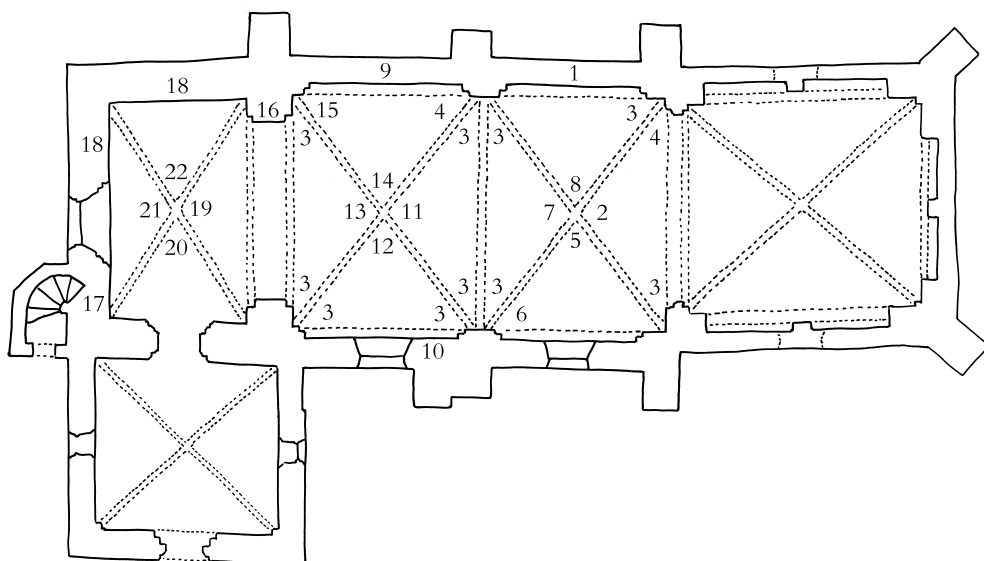

Fig. 19. Kirkens bevarede kalkmalerier fra 1496: 1. Korsfæstelsen. 2. Pinseunderet. 3. Uidentificeret profet. 4. David. 5. Moses der modtager lovens tavler. 6. Nar. 7. De hjemvendte spejdere fra Kanaans land. 8. Elias' båloffer. 9. Korsbæringen. 10. Uidentificeret bispehelgen. 11. Den sidste nadver. 12. Jesus for Pilatus. 13. Himmelfarten. 14. Mannaregnet i ørkenen. 15. Zorobabel. 16. Malerindskrift. 17. Skt. Kristoffer. 18. Skt. Jørgens kamp mod dragen. 19. Bønnen i Gethsemane. 20. Abraham og Isak. 21. Tornekroningen. 22. Piskningen. Tegnet af Martin Wangsgaard Jürgensen og Mogens Vedso 2015. – *The preserved murals from 1496: 1. The Crucifixion. 2. The Miracle of Pentecost. 3. Unidentified prophet. 4. David. 5. Moses Receiving the Tablets of the Law. 6. Fool. 7. Scouts Returning from the Land of Canaan. 8. The Offering of Elijah. 9. The Way of the Cross. 10. Unidentified bishop-saint. 11. The Last Supper. 12. Jesus before Pilate. 13. The Ascension. 14. Manna from Heaven. 15. Zerubbabel. 16. Painters' inscription. 17. St. Christopher. 18. St. George fighting the Dragon. 19. The Agony in the Garden. 20. Abraham and Isaac. 21. The Crowning with Thorns. 22. The Scourging.*

KALKMALERIER

Kirkens kalkmalede udsmykning har en lang af-dækningshistorie og bærer præg af genopmaling fra den første restaurering. Den senmiddelalderlige udmaling, der ved en indskrift kan dateres til 1496, er fundet i koret, skibet og tårnrummet. Biskop Jacob Madsen så udsmykningen i 1589 og skrev i sin visitatsbog, at kirkens fire små hvælv var »malet met Paszen (Passionen) oc allehande gambelVerk«. ³ Da han genbesøgte kirken i 1593, var det indre nykalket og udsmykningen overhvidtet. ³⁹ Billederne blev genopdaget under kirkens restaurering 1883, hvorefter J. Kornerup restaurerede kalkmalerierne 1883-84. ⁴⁰ Kornerup valgte at beholde billederne i skibet og tårnet, mens korhvalvets fragmentariske udsmykning blev overhvidtet igen. 1928 foretog Egmont Lind en omfattende genrestaurering, der også fremdrog

hidtil ukendte motiver på tårnrummets vægge. ⁴¹ 1958 vendte Lind tilbage til kirken og foretog på ny en restaurering af kalkmalerierne. ⁴² 1988 blev hvælvene sikret af ingeniør Eduard Troelsgaard, og Karsten Larsen foretog en ny, større restaurering af udsmykningen 1990-92. ⁴³ Under den seneste restaurering fremkom nye motiver på korets nordvæg, som fik lov at stå fremme.

1) 1496 (fig. 19-43), en omfattende dekoration, der findes på korets nordvæg, i skibet og tårnrummet. De bibelske scener udspiller sig hovedsagelig udendørs på et for udsmykningen karakteristisk, forenklet jordsmon med tuer eller et ligeledes karakteristisk kantet klippelandskab. Alle motiverne omgives af strøornamenter i form af stjerner og blomster. I skibets hvælvfag er der malet profeter med skriftbånd i de fleste svikler. Enkelte er identificerede ved navn (se ndf.), men hovedparten er nu anonyme figurer. I tårnet sidder der ikke pro-

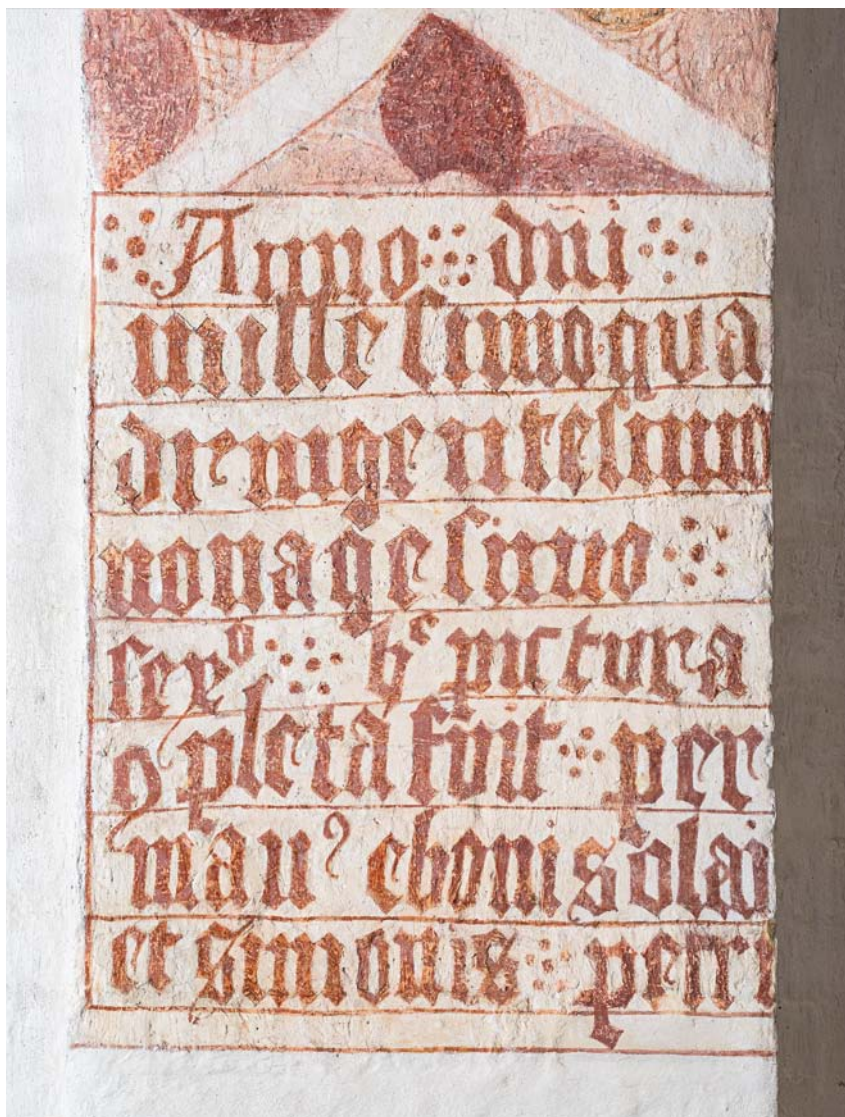

Fig. 20. Kalkmalet indskrift med malernavne og dateret 1496 (s. 3066). Tårnbuens nordre vange. Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *Wall-painted inscription with painters' names, dated 1496. North string of tower arch.*

feter i hvælvsviklerne. Her er kappefligene smykket med spinkelt rankeslyng de steder, hvor væggenes dekoration ikke strækker sig op i kappernes udspring. I hvælvtoppene er der udført et cirkelslag med et stort, tofarvet bladornament i hver kappe, der flankeres af diminutive plantevækster, mens der i hele topcirklen er malet stjerneornamenter – også i bladfigurerne. Hvælvet ribber er dekoreret med sparrer i vekslende farver (hvid, grøn, okkerrød, okkergul) og ydermere dekore-

ret med spinkle, plantelignende stregmønstre. På skjoldbuerne er der malet kolbeblomstlignende ornamenter, adskilt ved sparrer i vekslende farver (grå, brun, okkerrød, okkergul).

En kalkmalet *minuskelindskrift* har strakt sig fra skibets vestende (se ndf.) og op i koret, hvor teksten stadig ses i den østre niche i *nordvæggen* (fig. 9). Teksten er så ødelagt, at den ikke længere lader sig læse. Den er anbragt over malet *hængedraperi* omgivet af strøornamenter.

Fig. 21. Korsfæstelsen (s. 3062). Sengotisk kalkmaleri udført 1496. Skibets første hvælvfag, nordvæggen. Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *The Crucifixion. Late Gothic wall painting, 1496. First vault bay of nave, north wall.*

I *korhvalvets* top er der malet et cirkelslag med et stort, tofarvet bladornament i hver kappe, og hvælvet ribber er dekoreret med sparrer i vekslende farver (hvid, grøn, okkerrød, okkergul).

På *nordvæggen* i skibets *første fag* ses *Korsfæstelsen* (fig. 21). Midt i billedet hænger Kristus død på korset med hovedet hvilende mod den højre skulder. Han har tornekronen på hovedet og er iklædt et stofrigt lændeklæde. Blod løber fra sårene i hænder, fødder og bryst. Et skriftbånd med påskriften »INRI« sidder over korset.

Mod vest støder den kjortelklædte Longinus spyddet i Kristi side. Længere mod vest står Johannes i kjortel og støtter Jomfru Maria, der i afmagt synker til jorden med udbredte arme. Hun er iklædt hovedlin og en lang, folderig kjole. Bag Johannes står en anden af de tre Mariaer, der traditionelt gengives ved foden af korset.⁴⁴ Hvilken lader sig ikke afgøre med sikkerhed, men kvin-

dens hovedbeklædning og udsmykkede kjole kunne antyde, at det drejer sig om Maria Magdalene. Et skriftbånd med minuskler sidder over persongruppen, hvorpå læses: »popule meus« (»mit folk«).

Mod øst står en gruppe væbnede mænd i fuldt panser anført af den flamboyante officer (hovedsmanden) i kappe og fjerprydet hat, der med den ene hånd peger på den korsfæstede og med den anden griber om sit sværd. Over soldaterne sidder et skriftbånd med indskriften »rex mundi« (»verdens konge«).

De tre ud af fire hvælvkapper domineres af scener fra Det Gamle Testamente, der alle udspiller sig udendørs. I østkappen ses *Pinseunderet* (fig. 22). Maria er vist centralt i kappen i sin fodlange, folderige kjole. Hun holder en opslået bog og gør en belærende gestus med hånden. Maria omgives af kjortelklædte apostle, der vender sig i an-

Fig. 22. Pinseunderet (s. 3062). Sengotisk kalkmaleri udført 1496. Skibets første hvælvfag, østkappen. Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *The Miracle of Pentecost. Late Gothic wall painting, 1496. First vault bay of nave, east severy.*

dagt mod hende, mens Helligånden svæver midt i kappen i form af en due med korsglorie.

I hvælvkappens svikler gengives to profeter; mod syd står en ældre, skægget mand i kjortel med et tomt skriftbånd, mens der mod nord står en ung mand i en pyntet kjortel med bælte. Han bærer ligeledes et skriftbånd, hvorpå der står: »david«.

Sydkappen viser *Moses der modtager lovens tavler* fra Gud (fig. 23), med korsglorie, og stående i en skybræmme. Moses, der er klædt i kjortel, bælte og halssmykke, er som Gud vist fra hof-ten og op. Han har de obligatoriske store horn i panden og strækker armene op imod de to tavler. Et kantet landskab, der illuderer klipper, med stils-ererede træer danner baggrunden. Under scenen på bjerget er der vist en forsamling af siddende og stående jøder, som venter på, at Moses skal komme ned. Et skriftbånd østligst i kappen bærer indskriften: »abacuc« (Habakuk).

I den vestre flig ses en *nar*, der er vist halvt siddende på hvælvets søndre skjoldbue med ansigtet vendt mod vest. Han er iklædt tofarvede hoser og en skjorte med brede, dekorerede ærmer, mens han på hovedet har en stramtsiddende narrehat med påsyede ører. På fødderne bærer han lange, spidse sko. Han holder eller spiller på noget, der kunne være en tromme. Den østre kappeflig smykkes derimod af strøornamenter, der formentlig stammer fra Kornerups restaurering 1883-84.

Vestkappen viser *De hjemvendte spejdere fra Kanaans land* (fig. 24). To mænd med vandrestave bærer en stor drueklase mellem sig på en stang. Begge er iklædt huer, knælange kjortler, hoser og støvler. Landskabet bag dem er karakteriseret ved stils-ererede klippeformationer og plantevækster.

I begge kappens svikler er der gengivet en profet. Den kofteklædte, krølhårede profet mod syd

Fig. 23. Moses der modtager lovens tavler (s. 3063). Sengotisk kalkmaleri udført 1496. Skibets første hvælvfag, sydkappen. Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *Moses Receiving the Tablets of the Law. Late Gothic wall painting, 1496. First vault bay of nave, south severy.*

bærer et skriftbånd med indskriften: »m«. Det kan ikke udelukkes, at der aldrig har stået mere i det snoede bånd, som ikke levner meget plads til tekst. Mod nord står en ældre profet i kjortel og med stor hat. Han bærer et langt, viltet flagrende tomt skiftbånd.

Nordkappen rummer en fremstilling af *Elias' båloffer* (fig. 25). Profeten Elias står foran sit offerbål, der mirakuløst er brudt i brand (1 Kong. 18, 20–37). En tyrekalv ligger på bålet, og israelitterne står samlet i andagt og ærefrygt ved offerstedet. Elias er gengivet med tonsur og i dominikansk ordensdragt, mens de forsamlede israelitter (alle mænd) er klædt i borgerlige kofte og hovedtøj.

På *nordvæggen* i skibets andet fag er *Korsbæringen* malet (fig. 26). Jesus er iklædt en pyntet, fodlang kjortel og bærer korset på sin ene skulder. Han vender sit hoved bagud mod Jomfru Maria og Johannes, der står sønderknuste bag ham. Maria er i

lang kjole og kappe med tildækket hoved og har foldet hænderne i bøn, mens Johannes står bag hende i kjortel og kappe. Han knuger sin kappe i sorg og ser ned mod jorden.

Jesus får hjælp af Simon af Kyrene, der holder den nedre korsende under den ene arm og går med en vandrestok i den anden. Simon har grove klæder på: kofte, hoser, sko og en kraftig hætte.

Jesus og Simon af Kyrene drives frem af væbnede mænd, der holder Jesus fanget med et reb. En fuldt pansret soldat i pladerustning holder rebet, mens han med den anden hånd truende holder en pigbesat kølle op over hovedet. Forrest går en nar, der blæser ihærdigt i et snoet horn, mens han holder en bøsse under den anden arm, der tilsyneladende affyrer to kugler.

Et langt, smalt tekstbånd flagrer vildt øverst gennem hele scenen. Det bærer en indskrift over Jesus og de sorgende, hvor der læses: »miserere

Fig. 24. De hjemvendte spejdere fra Kanaans land (s. 3063). Sengotisk kalkmaleri udført 1496. Skibets første hvælvfag, vestkappen. Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *Scouts Returning from the Land of Canaan. Late Gothic wall painting, 1496. First vault bay of nave, west severy.*

nobis dom[il]ne iho christe» (Vis os nåde herre Jesus Kristus).

I skibets andet hvælvfag, umiddelbart vest for den midterste hvælvpille på *sydvæggen*, ses bispehuen, glorien og dele af ansigtet tilhørende en *uidentificeret bispehelgen* (fig. 28).

Østkappen i skibets andet hvælvfag rummer *Nadveren* (fig. 29). Jesus og apostlene sidder ved et opdækket langbord. Bag bordet, der følger hvælvets krumning, sidder Jesus i midten omgivet af 11 apostle; Johannes hviler hovedet i hans skød. Jesus rækker en oblat til Judas, der knæler alene med foldede hænder foran bordet; i hans bælte hænger en fyldig pengepung.

Sydskappen har en fremstilling af *Jesus for Pilatus*. (fig. 31) Jesus står med bundne hænder, klædt i en fodsid kjortel med dekorerede ærmer. Han holdes af to bødler; den ene med tophue og talende gestus, den anden med eksotisk sabel i bæltet og

en pigbesat kølle i hånden. Den stående Pilatus, i fodlang kjortel med flettet bælte og turbanlignende hovedtøj, vender ansigtet mod Jesus, mens han vasker sine hænder i et fad. En mindre tjener i kofte og kort rytterkappe hælder vand i fadet med en kande.

I *vestkappen* gengives *Himmelfarten* (fig. 33). Kristus farer til himmels midt i billedet. Det eneste, man ser af underet, er det nederste af Kristi kjortel og hans bare tåspidser, mens der på jordsmonnet under ham er efterladt to fodaftryk; Jomfru Maria og apostlene omgiver knælende og andagtsfulde scenen. Maria bærer hovedlin og lang kjole, der skjuler hendes fødder, mens alle apostlene på lignende vis er klædt i lange kjortler, hvis bølgende fodslæb skjuler deres ben. Maria og en af apostlene holder foldede hænder frem mod den himmelfarne, mens andre peger belærende eller talende mod hændelsen.

Fig. 25. Elias' båloffer (s. 3064). Sengotisk kalkmaleri udført 1496. Skibets første hvælvfag, nordkappen. Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *The Offering of Elijah, Late Gothic wall painting, 1496. First vault bay of nave, north severy.*

Nordkappen rummer en fremstilling af *Man-naregneren i ørkenen* (fig. 35). Moses, kendelig på hornene, holder en rejsestok, mens Aron står ved siden af ham. Arons prægtige dragt skal vise hans præsteværdighed, hvilket ydermere synes understreget ved den måde, han griber et stykke man-nabrød på i en positur, der kan hentyde til mes-sens såkaldt store elevation. Foran Moses og Aron indsamler israelitterne den nedfaldende manna, der er fremstillet som runde oblater; enkelte er tilmed forsynet med et kors. Indsamlingsarbejdet sker i kurve.

Kappens flige er forsynet med profeter. I øst sidder en ung mand på skjoldbuen med et skrift-bånd i hånden, der bærer indskriften: »davitt« (David). Mod vest sidder en ældre profet iklædt doktorhue og kåbe. Hans flagrende skriftbånd har påskrevet teksten: »sorobabel« (Zorobabel).

I *tårnbuens nordre vange* er der en sjælden *ma-lerindskrift* (fig. 20). Teksten lyder: »Anno d[omi]ni

millesimo quadringentesimo nonagesimo sex[t]o h[e]c pictura [com]pleta fuit per man[us] ebonis olai et simonis petri« (I det Herrens år 1496 blev dette billede fuldført af Ebbe Olsen og Simon Pedersen). Resten af tårnbuens underside er ud-smykket med blomsterornamenter anbragt i et mønster af kvadratiske felter.

Tårnrummets vestvæg smykkes mod syd af en nu fragmentarisk figur (fig. 81). Der øjnes en stor, folderig kappe og krøllet hår. Egmont Lind iden-tificerede forsøgsvis figuren som en fremstilling af *Skt. Kristoffer* med Jesusbarnet, hvilket fremstår som en plausibel tolkning.⁴²

Fig. 26–27. Korsbæringen (s. 3064). Sengotisk kalkma-leri udført 1496. Skibets andet hvælvfag, nordvæggen. 26. Foto Arnold Mikkelsen 2014. 27. Akvarel ved Ja-cob Kornerup 1883. – *The Way of the Cross. Late Gothic wall painting, 1496. Second vault bay of nave, north wall.* 26. Photo 2014. 27. Watercolour 1883.

Fig. 28. Fragmentarisk bispehelgen (s. 3065). Sengotisk fremstilling udført 1496. Skibets andet hvælvfag, sydvæggen. Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *Fragmentary bishop-saint. Late Gothic, 1496. Second vault bay of nave, south wall.*

Mod nord ses første del af en stor fremstilling af *Skt. Jørgens kamp mod dragen*, der strækker sig ind på tårnets nordvæg, hvor billedets hoveddel befinder sig (fig. 37). Baggrundshistorien for scenen er, at en drage har hjemsogt en by i Kappadokien (Lilleasien) og krævet jomfruer som føde for ikke at ødelægge staden. Byens konge og dronning kan til sidst ikke kan undgå at sende deres egen datter ud som offer til dragen, men netop da ankommer Jørgen og dræber udyret.⁴⁵

På tårnrummets *nordvæg* udspiller den egentlige dragekamp sig (fig. 37). Den næsten legemsstore Skt. Jørgen sidder på en stridshingst med pyntet seletøj. Den unge Jørgen med langt krøllet hår er ikke iklædt panser, men eksotisk klædedragt med åben snøreskjorte, stramme hoser, lange støvler og flagrende pandebånd. Jørgen støder sin lanse i gabet på dragen, som han praktisk talt rider over ende. Under helgenen rejser den plettede, fedlad-

ne drage sig med et stort, ildspyende gab og holder en kort, fuglebenlignende klo op imod den angribende ridderhelgen. Dragens tynde hale har snoet sig om stridshingstens bagben.

Bag de kæmpende sidder to kronede prinsesser; én vist som over legemsstørrelse, den anden i samme proportioner som Jørgen og dragen. De to prinsesser sidder i deres fodlange, pyntede kjoler med foldede hænder. Begge knuger en snor mellem hænderne, hvori et lam er fastgjort; et billede på deres uskyld og offer til den glubske drage i håb om, at den vil lade pigerne und-

Fig. 29-30. Nadveren (s. 3065). Sengotisk kalkmaleri udført 1496. Skibets andet hvælvfag, østkappen. 29. Foto Arnold Mikkelsen 2014. 30. Akvarel ved Jacob Kornerup 1883. – *The Last Supper. Late Gothic wall painting, 1496. Second vault bay of nave, east severy. 29. Photo 2014. 30. Watercolour 1883.*

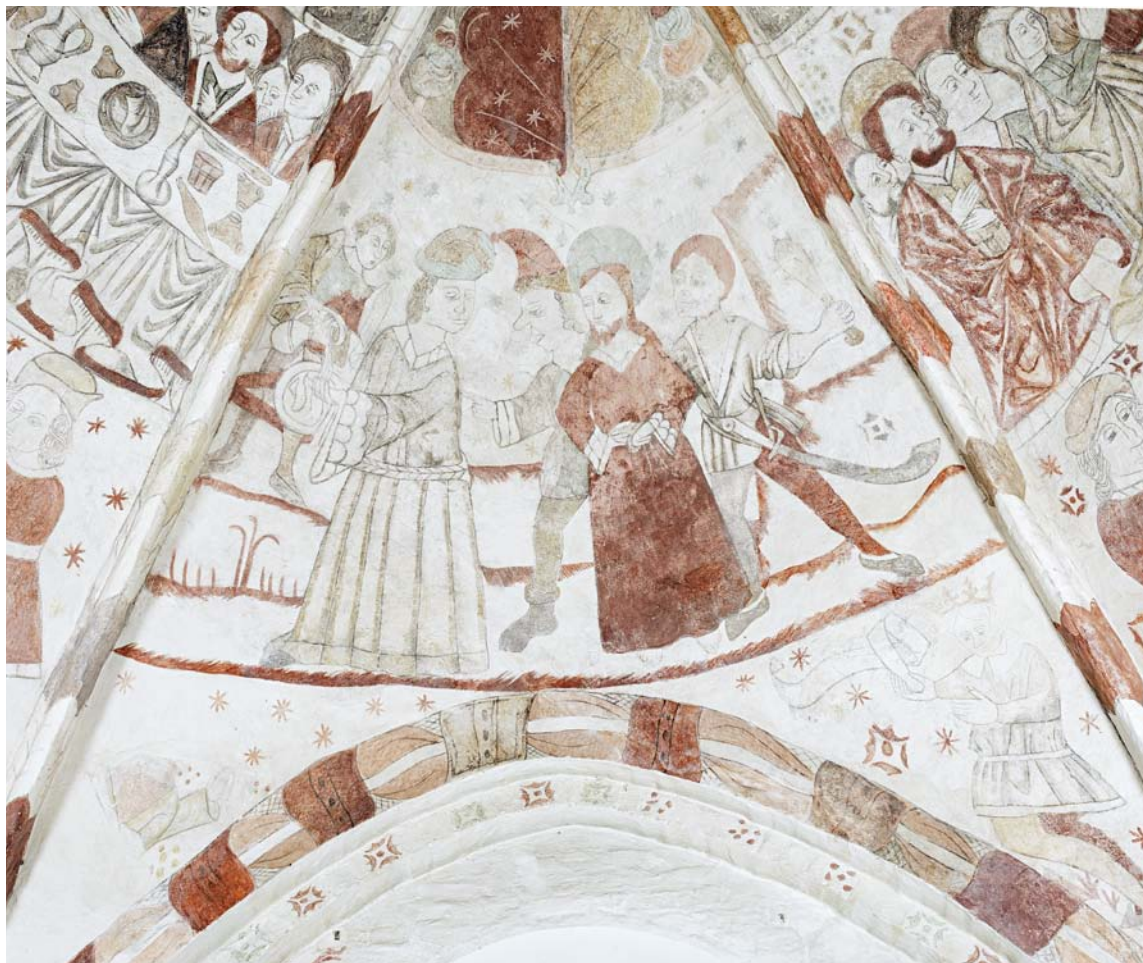

Fig. 31. Jesus for Pilatus (s. 3065). Sengotisk kalkmaleri udført 1496. Skibets andet hvælvfag, sydkappen. Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *Jesus before Pilate. Late Gothic wall painting, 1496. Second vault bay of nave, south severy.*

slippe.⁴⁶ Jorden under kampscenen er overstrøet med menneskeknogler fra dragens tidligere ofre.

På vestvæggen, nord for vinduet, vises kongen og dronningen, der står i en perspektivisk gengivet borglignende arkitektur med tårn og port. Dronningen er i kjole med vide ærmer og dekoreret halsudskæring, på hovedet har hun et for senmiddelalderen karakteristisk hovedklæde. Kongen, der har fuldskæg, står i tofarvet kjortel, ligeledes vide ærmer og flettet bælte, mens han har en stor krone på hovedet. Begge holder bedende deres foldede hænder frem mod nordvæggens scene.

I tårnrummet er hvælvets østkappe bemalet med *Bønnen i Getsemane* (fig. 38). Jesus knæler bedende

i den for udsmykningen karakteristiske pyntede røde kjortel. Foran ham rejser et klippeparti sig, hvorpå den næsten alterstagelignende kalk står placeret. Bag Jesus sidder to sovende apostle, mens en tredje er vågen og iagttager bønnen. Apostlene er iklædt lange kjortler og rejsekapper. Hele scenen indrammes af et flettet hegn.

Sydkappen rummer en fremstilling af *Abraham og Isak* på vej til offerstedet (fig. 39). Den gamle

Fig. 32. Jesus for Pilatus (s. 3065). Sengotisk kalkmaleri udført 1496. Skibets andet hvælvfag, sydkappen. Akvarel ved Jacob Kornerup 1883. – *Jesus before Pilate. Late Gothic wall painting, 1496. Second vault bay of nave, south severy. Watercolour 1883.*

3280e.

Sælskolen paa Sidsels Høsting i Bellinge Kirke. Nr. 3.

J. Herwig, 1880.

Fig. 35. Mannaregnet i ørkenen (s. 3066). Sengotisk kalkmaleri udført 1496. Skibets andet hvælvfag, nordkappen. Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *Manna from Heaven. Late Gothic wall painting, 1496. Second vault bay of nave, north severy.*

Abraham går forrest i en fodlang kjortel og har en bredskygget hat på hovedet. Han har lave sko på fødderne og støtter sig til en vandrestok. Bag ham kommer Isak, der er klædt i en ungdommeligt kort kofte med brede ærmer, stramme hoser og spidse sko. Han bærer brændet til offerbålet på skulderen. De to vandrer gennem et klippefyldt landskab af samme type, som også ses i skibets hvælvfag.

Vestkappen viser *Tornekroningen* (fig. 40). Jesus har blottet sit bryst og har en lang kappe hængende over skuldrene. Han sidder udendørs med armene foldet i en ydmyhedsgestus og ser på

den ene af de to bødler, der med stager sætter tornekronen på hans hoved. Bødlerne bærer korte kofter med brede ærmer, tvefarvede hoser og små sko. Den ene bøddel har en turbanlignende hat på hovedet, mens den anden er barhovedet.

Nordkappen viser *Piskningen* (fig. 41). Jesus står afklædt og bundet til marterpælen med hænderne bag nakken. Han er kun iført et posende lændeklæde, og hans krop er oversået med små blødende sår. Til venstre svinger den ene bøddel en kølle med begge arme, til højre svinger den anden en pigbesat pisk med den ene hånd, mens han med den anden griber om en kølle.

Til udsmykningen hører enkelte †kalkmalerier. J. Kornerup noterede 1883, at han havde fået lejlighed til at undersøge *korhvalvets vestkappe*, hvor han fandt »resterne af en Christus imellem Moses og Elias(?)«. ⁴⁷ †Fremstillingen var fragmentarisk, og med tanke på den øvrige del af udsmykningen synes Kornerups tolkning af figurerne at

Fig. 33–34. Himmelfarten (s. 3065). Sengotisk kalkmaleri udført 1496. Skibets andet hvælvfag, vestkappen. 33. Foto Arnold Mikkelsen 2014. 34. Akvarel ved Jacob Kornerup 1883. – *The Ascension, Late Gothic wall painting, 1496. Second vault bay of nave, west severy.* 33. Photo 2014. 34. *Watercolour* 1883.

Fig. 37. Skt. Jørgen og dragen (s. 3068). Sengotisk kalkmaleri udført 1496. Tårnrummets vest- og nordvæg. Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *St. George and the Dragon. Late Gothic wall painting, 1496. West and north wall of tower interior.*

være tvivlsom, såfremt de rent faktisk optrådte i samme hvælvkappe.

På et fotografi fra 1912 ses $\dagger$ stroornamenter og malede fragmenter på korets sydvæg, der må høre til udsmykningen.⁴⁸

Teknik og farver. Malerierne, der er malet på et tyndt hvidtelag, er udført i grå, brun, okker-rød, okkergul samt sort til opstregning. Figur-fremstillingerne er ensartede i udførelsen, og der kan ikke udskilles forskellige hænder i arbejdet, hvilket malerindskriften ellers åbner for (se ovf.). Det samme gør sig gældende for de enkle men livlige foldekast og baggrundenes landskab, der har bloktrykkets stiliserede formsprog. Forsøg

på schatteringer kan iagttages i figurernes klædedragt, og navnlig korsfæstelsesscenen antyder, hvor meget der med tiden kan være gået tabt af udsmykningens detaljering i forhold til lys- og skyggevirkninger.

Kunsthistorie. I 1974 påviste Jakob Clausen, at en stor del af udsmykningens billeder er baseret på forlæg fra Esztergomerudgaven af den såkaldte *Biblia pauperum*, fremstillet o. 1450–60.⁴⁹ Blokbo-gens typologiske struktur kan således delvis genfindes i den kalkmalede udsmykning. Konkret har værkstedet i Bellinge brugt billedbibelen som forlæg for skibets første hvælv, hvor sammenstillingen af *Pinseunderet*, *Moses der modtager lovens tavler* og *Elias' blåoffer* er hentet direkte fra forlægget, dog er motiverne anbragt spejlvendt, og malerne har måttet justere billederne fra trykkets smalle højkantsformat til hvælvet's brede flade.⁵⁰ I skibets andet fag er *Mannaregnen i ørkenen* malet efter billedbibelen, og delvis også

Fig. 36. Mannaregnen i ørkenen (s. 3066). Sengotisk kalkmaleri udført 1496. Skibets andet hvælvfag, nordkappen. Akvarel ved Jacob Kornerup 1883. – *Manna from Heaven. Late Gothic wall painting, 1496. Second vault bay of nave, north severy. Watercolour 1883.*

Fig. 38-39. Sengotiske kalkmalerier udført 1496. Foto Arnold Mikkelsen 2014. 38. Bønnen i Getsemane (s. 3070). Tårnhvælvets østkappe. 39. Abraham og Isak (s. 3070). Tårnhvælvets sydkappe. – *Late Gothic wall paintings, 1496. 38. The Agony in the Garden. East severy of tower vault. 39. Abraham and Isaac. South severy of tower vault.*

Fig. 40–41. Sengotiske kalkmalerier udført 1496. Foto Arnold Mikkelsen 2014. 40. Tornekroningen (s. 3073). Tårnhvælvets sydkappe. 41. Piskningen (s. 3073). Tårnhvælvets vestkappe. – *Late Gothic wall paintings, 1496. 40. The Crowning with Thorns. South severy of tower vault. 41. The Scourging. West severy of tower vault.*

Fig. 42. Sengotisk kalkmaleri udført 1496. En profet med skriftbånd (s. 3065). Akvarel ved Jacob Kornerup 1883. – *Late Gothic wall painting, 1496. Prophet with scroll. Watercolour 1883.*

Nadveren i østkappen idet dog selve nadverbilledet ikke umiddelbart kan siges at være baseret på forlægget.⁵¹ Ydermere er de to scener også her anbragt spejlvendt i forhold til forlægget. Endelig er *Abraham og Isak* i tårnhvælvet hentet fra *Biblia pauperum*-forlægget.⁵²

Det kan med en vis ret hævdes, at den systematiske brug af profeter i sviklerne ligeledes peger tilbage mod blokbogsforlægget. Imidlertid er anbringelsen af profeter i sviklerne en almindelig praksis i senmiddelalderligt kalkmaleri.⁵³

De øvrige billeder har alle samme præg og må ligeledes være baseret på træsnit; formentlig en passionsserie.

Udsmykningen lægger sig tæt op ad det sene 1400-tals udtryk, og enkeltmotiver kan i vid udstrækning genfindes i samtidigt maleri andre steder. Eksempelvis er *Skt. Jørgen og dragen* i tårnet ganske tæt på fremstillingen af samme motiv

i Århus Domkirke fra 1497 (*DK Århus* 389-393). Der er næppe tale om et egentligt forlægsfællesskab, men billederne viser os snarest, i hvor høj grad malerne i Bellinge har benyttet tidens populære træsnit som udgangspunkt.

Billederne kan således ikke knyttes direkte sammen med andre udsmykninger, men Søren Kaspersen har vist, at de anvendte ornamenter kan genfindes i Kirke-Stillinge på Sjælland, navnlig de karakteristiske toprosetter i hvælvene (*DK Sorø* 727). Motiverne optræder imidlertid også i den østskånske Östra Strö Kirke – en udsmykning der har videre forgreninger ind i det værksted, der udsmykkede Linderöd Kirke.⁵⁴ Om der er tale om et værkstedsfællesskab mellem udsmykningerne på Fyn, Sjælland og i Skåne, lader sig ikke afgøre ud fra det foreliggende materiale, og der er formentlig snarest tale om et motivmæssigt fællesskab opstået gennem svende, der har flyttet sig fra et værksted til et andet.

Program. Få har præsenteret udsmykningens overordnede struktur, hvilket utvivlsomt skyldes den komplicerede og ikke altid indlysende sammenstilling af motiver.⁵⁵ Anne Riising gav 1972 en flittigt citeret fortolkning af de enkelte billeder og deres dogmatiske indhold uden at berøre helheden.⁵⁶ Ulla Haastrup har påpeget, at kirkens udsmykning afspejler såkaldte liturgiske dramaer opført i og omkring kirken, en tråd der senere er blevet taget op af Birgitte Bech.⁵⁷ Baggrunden for den drama-inspirerede læsning af billederne er navnlig baseret på narrefiguren i *Korsbæringen*, men tolkningen fremstår unødvendigt kompliceret, fordi billedernes ganske åbenlyse kristologiske budskab er sammensat specifikt for at danne rammen omkring menighedens kirkegang (se ndf.).⁵⁸

Hans Jørgen Frederiksen har 1981 påpeget en sammenhæng mellem *Korsfæstelsens* ene indskrift (»popule meus») og langfredagliturgiens improper, dvs. de anklager Kristus rettede mod mennesket fra korset, og som præsten i Kristi sted rettede mod menigheden langfredag.⁵⁹

Sammenstillingen af scener fra Det Ny og Det Gamle Testamente kunne pege i retning af et typologisk program bag kalkmalerierne. En sådan tolkning lader sig imidlertid ikke konsekvent gennemføre, idet malerne har forholdt sig ganske

Fig. 43. Sengotiske kalkmalerier udført 1496. En nar med tromme (t.v., s. 3063), en indskrift med malernavne og årstal (m.f., s. 3066) samt en profet med skriftbånd (t.h., s. 3063). Akvarel ved Jacob Kornerup 1884. – Late Gothic wall paintings, 1496. Fool with a tabor (left), inscription with painters' names and date (centre), and prophet with scroll (right). Watercolour 1884.

frit i forhold til senmiddelalderens konventionelle bibelske typologier. I den forstand har udsmykningen en parallel i den produktive, omtrent samtidige svenske værkstedsleder Albertus Pictor, der arbejdede i Mellemsverige og ligeledes benyttede *Biblia pauperum* som et af de væsentlige forlæg.⁶⁰

Trods væggenes helgenfremstillinger (Skt. Kristoffer, Skt. Jørgen og en uidentificeret bispehelgen) har kirkens udsmykning et stærkt kristologisk fokus og må opfattes som en visuel forbedelse af menigheden i forhold til mødet med messen og navnlig messeunderet. Kristi selvopofrelse er således et af de væsentlige motiver, der går igen i udsmykningens forskellige dele. Samtidig understreges kors- og messeofferets frelsende betydning også ganske tydeligt. I tårnrummet, der fungerer som indgang til kirken, sidestilles kirkegangen med Abraham, der drager ud for at ofre

sit dyrebareste til Gud. Ydmyghed og selvopofrelse tematiseres yderligere i tårnet, hvor *Piskningen*, *Tørnekroning* og *Bønnen i Getsemane* alle peger i samme retning. Skibets hvælvfag og nordvæggen viser korsofferet og offerets belønning. I Korsfæstelsescenen siges det klart, idet den forsamlede folkemængde ved korsfoden deles mellem Kristi folk og folk af det dennesidige.

† *Kalkmaleri*. O. 1886, udsmykning af skjoldbuer (fig. 44, 69, 80). Af de ældste fotografier af kirkens indre fremgår det, at korets skjoldbuer har været bemalet med store, nyromanske bladranker.⁶¹ Hvornår rankerne er udført, vides ikke, men de stammer formentlig fra kirkens restaurering i 1883 og har haft til formål at knytte det med senmiddelalderlige kalkmalerier udsmykede skib og tårnrum sammen med koret. Rankeudsmykningen blev formentlig overhvidtet i begyndelsen af 1900-tallet.

Fig. 44. Indre set mod øst. Foto M. Mackeprang 1912. – *Interior looking east.*

INVENTAR

Oversigt. Den ældste inventargenstand er den romanske døbefont af granit. Desuden stammer et tidliggotisk alter- og processionskrucifiks, der nu befinder sig i NM, også fra kirken. Det murede højalterbord er formentlig fra korets opførelse o. 1450, mens rester af (†)sidealterborde i skibet foran triumfvæggen er fra o. 1470–75. Fra senmiddelalderen er bevaret både flere dele af en degnestol udført i gotisk stil, og en trefløjet altertavle fra ca. 1515–30, der hører til en lille gruppe af figurrige simultanfremstillinger af Korsvandringen og Korsfæstelsen. Altertavlen blev dog først anskaffet fra Rørup Kirke i 1759.

Renæssancen er velrepræsenteret i kirken, særlig igennem de mange bevarede paneler. Alterpanelet er skænket af sognepræst Niels Jørgensen 1595 og er udført i tidstypisk stil med de på egnen så populære arkader og rhombemotiver. Kun lidt yngre er et panel

og to tilhørende stolestadegavle med rulleværksornamentik og malede skabelonblomster. Endelig er der bevaret både gavle og paneler fra ombygningen 1626 af den senmiddelalderlige degnestol. Fra 1626 stammer også en bemærkelsesværdig prædikestol med arkadefag smykket af intarsiaarbejde. De bruskbarokke hjørnerhermer, der kan tilskrives Jens Asmussens værksted, må være kommet til hen imod 1650.

1700-tallet er først og fremmest repræsenteret igennem sølvtojet. Altersættet fra 1714 er udført af Søren Pedersen, Odense, og skænket af Armgaard Sophie Gabel til Brændekilde Kirke, men fra første færd også anvendt i Bellinge. Dåbsfadet fra 1734 er udført af Gerhard Pedersen, Flensborg, og blandt andet smykket med Christian VI's monogram. En pengeblok stammer fra tiden o. 1800.

Fig. 45. Indre set mod øst. Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *Interior looking east.*

Alterbordet måler ca. 180×117 cm og er 98 cm højt. Bordet er opmuret 55 cm fra østvæggen og er muligvis fra korets opførelse o. 1450, men det er svært at afgøre, da det dækkes næsten fuldstændig af et *alterpanel* (fig. 46) fra 1595. Dette blev skænket af sognepræst Niels Jørgensen og er udført i højrenæssancestil. Alterbordsforsiden har tre arkadefyldinger med en profileret rombe. Arkaden bæres af kannelerede pilastre, og i sviklerne ses reliefskårne kerubhoveder. Bordets nordside er dækket af et arkadepanel med perspektiviske oculi i sviklerne, der er stilistisk nært beslægtet med de 1626 tilføjede dele til (†)degnestolen. Sydsiden dækkes af et enklere panel med profilerede, glatte fyldinger.

Frontpanelet er malet i grønt og lyserødt med en indskrift hen over fyldingernes øvre del i okker versaler: »Anno domini 1595 her Niels Iørgensen MASKV IKSKV«. I romberne er med guld malet et Jesumonogram, »IHS«, samt i den midterste dateringen »1595«. Sidepanelerne er malet grønne. Istandsatt 1720,¹⁸ 1928 af Eigil Røthe og 1940 af Albert Elmstedt.²²

†*Sidealtre*, o. 1470–75, i skibets nord- og sydøstlige hjørner ses kampestensrester af de bortfjernede sidealtre.

Af ældre *†alterklæder* er 1720 nævnt et gammelt klæde af tyndt lærred, som var ganske i stykker. 1727 omtales et alterklæde af plys og rødt lærred, der var prydet af Frederik IV's kronede monogram og årstal udført i broderi og kantet af sølvgaloner.³² 1765 omtales et plysalterklæde med sølvsnore på.²¹

Altertavle (fig. 47–50), o. 1515–30, trefløjet med topstykke fra o. 1703, erhvervet fra Rørup Kirke 1757. Midtskabet rummer en figurrig simultanframstilling af Korsbæringen og Korsfæstelsen, som omgives af fire mindre nicher, hvori står figurer af kirkefædre. På hver af de bevægelige sidefløje står apostelfigurer i to rækker; under alle figurer er der skriftfelter. Fløjenes ydersider fremstår med ganske få rester af maleri, som ikke lader sig tyde. Tavlen hviler på en glat predella og afsluttes af et sekundært topstykke fra o. 1703.

Både midtskabet, som måler 168×135 cm, og fløjene er glatte rammekonstruktioner. I storfeltet er der foroven monteret en bladbaldakin i gennembrudt arbejde fra 1959.²² Såvel midtskabets fire nicher som sidefløjene indrammes af smalle, bladdekorede pilastre, der bærer let varierede baldakiner i gennembrudt arbejde; på sidefløjene tredeles baldakinerne af hængekonsoller (fig. 49–50).

Fig. 46. Alterbordsforsiden, 1595 (s. 3082). Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *Frontal of Communion table, 1595.*

Fig. 47. Altertavlen, o. 1515-30. Første stand (s. 3086). Foto Arnold Mikkelsen 2014. – Altarpiece, c. 1515-30.

Fig. 48. Simultanfremstilling af Korsbæringen og Korsfæstelsen. Relief fra altertavlens midtskab (s. 3086). Foto Arnold Mikkelsen 2014. –Simultaneous representation of the Way of the Cross and the Crucifixion. Relief from central cabinet of the altarpiece.

Fig. 49-50. Altertavlens fløje (s. 3086). Foto Arnold Mikkelsen 2014. 49. Nordre fløj. 50. Søndre fløj. – *Wings of altarpiece. 49. North wing. 50. South wing.*

Midtskabet domineres af et relief, der simultant viser Korsbæringen og i baggrunden Korsfæstelsen (fig. 48). Uden for Jerusalems port segner Jesus under vægten af korset, men hjælpes af Simon fra Kyrene, som løfter op i korsstammen; bagved står Maria og Johannes i byporten. Jesus er omgivet af soldater udført som 1500-tals landsknægte, de fleste med baretter. En, der trækker Jesus fremad, bærer bluse med treleddede, slidsede pufærmer, knæbukser, strømpebånd og komulesko. I baggrunden knæler Maria Magdalene ved foden af et nu manglende kors. Til venstre for hende ses syv ryttere og en stump af den gode røvers kors, mens fire mænd slås om Jesu klæder i højre side under stedet, hvor den onde røvers kors har stået.

I midtskabets fire nicher er stående frifigurer (fig. 48). Mod nord ses pave Gregor den Store med tiaraen og en åben bog, i nichen derunder rækker Rørup Kirkes værnehelgen (jf. ovf.), Skt. Morten, en skonrog (et brød) frem mod en knælende mand. Mod syd ses foroven Jeronimus med kardinalhat og løven ved sin fod, og derunder en uidentificeret kirkefader(?) med kappe, hovedbeklædning, en åben bog og med højre hånd holdt frem, som holdt han et skriveredskab i den.

Fløjenes tolv apostle er ca. 50 cm høje (fig. 49-50). De er alle vist stående i kjortel og lang kappe, og som oftest holdende den højre hånd frem for sig, hvormed de har fremvist deres identificerende attribut, som nu i de fleste tilfælde mangler. Figurerne er skåret med let skematiseret hår og skæg, mens klæderne er kendetegnet ved få, men store og dybt udskårne foldekast. Figurerne er identificeret af den malede indskrift i smalfeltet under de to rækker, der dog ikke nødvendigvis er korrekt. Startende fra øverste venstre hjørne på den nordre fløj er figurerne:

A) Uidentificeret, med kruset skæg og hår stående med en åben bog i venstre hånd og den højre hånd knyttet. Under figuren står »S: Mathæus«. Den er skåret efter samme forlæg som Paulus i Husby Kirkes altertavle (Vends Hrd.).⁶²

B) »S: Bartolomeus« med krøllet skæg og hår og står i samme positur som foregående, dog afviger foldekast og hovedstillingen. I hånden holder han en lille genstand, muligvis skaffet af en kniv.

Fig. 51. Krucifiks fra altertavlen, tilføjet o. 1703 (s. 3087). Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *Crucifix from altarpiece, added c. 1703.*

C) Uidentificeret, med kruset hår og skæg, som med venstre hånd holder fast i en lukket bog og en snip af kappen. Under figuren læses »S: Mathias«. Den er skåret efter samme forlæg som Peter i Notmark Kirkes altertavle (DK Sjy 2497), der tilskrives samme værksted.⁶³

D) Uidentificeret, med vigende hårgrænse, langt hår og fuldskæg. Han holder en åben bog i højre hånd og den højre knyttet frem for sig. Under figuren er anført »S: Philippus«. Husbytavlen Thomasfigur og Notmarks Filip er skåret efter det samme forlæg.

E) »S: Iacobus« (den Ældre) er kendetegnet ved sin vanlige hat med opkrummet skygge med ibsskal, og han holder med begge hænder om den delvis afbrækkede vandrestav.

F) »S: Iohannes« er skæggløs og kan identificeres på kalken, hvorover han udfører en velsignende gestus. Samme forlæg ligger til grund for Johannesfiguren i altertavlen fra kirken i Leck (Sydslesvig).⁶⁴

G) »S: Andreas« står med sit X-kors foran sig og en åben bog i venstre hånd. Figuren er udført efter et forlæg, som også er anvendt i Husby og Notmark, dog spejlvendt.

H) Uidentificeret, med langt hår og skæg, som holder en åben bog foran sit bryst. Under figuren står »S: Petrus«. Samme forlæg er benyttet til Mattæus i Notmarktavlen.

I) Mattæus er skæglos, ikklædt sin præstekappe og holder om sværdet. Under figuren står fejlagtigt »S: Paulus«.

J) Paulus(?) står let foroverbøjet, idet han med underarmen klemmer en snip af kappen ind mod sin krop og med begge hænder griber om et skaft. Skaftet synes at stamme fra et sværd, hvorfor figuren formentlig skal forestille Paulus, selvom der nedenunder er skrevet »S: Simon«. Samme forlæg er benyttet til Filip i Husbytavlen.

K) »S: Iudas« har langt, glat hår og skæg og griber med begge hænder om kollen.

L) Uidentificeret, med vigende hårgrænse og bølget skæg, som med højre hånd løfter let op i kappen. Under figuren står »S Thomas«. Den er en spejlvendt variant af Husbytavlen Peter.

Predellaen er glat med konkavt opstigende sider, som fortsættes i smalle tunger under sideflø-

jene. Det sekundære topstykke fra o. 1703 består af rig akantusornamentik i gennembrudt arbejde omkring et centralt topfelt. På en konsol over topfeltet er stillet et krucifiks (fig. 51).

Tavlen fremstår med en staffering fra 1939, om end skriftfelterne fra 1703 er bevaret på predellaen. Skabet og fløjene har orange forkant, lysegrå fas og blommemfarvede indvendige sider og bagklædninger; på fløjene anes enkelte steder den oprindelige staffering med forgyltning, malede glorier med stemplede mønstre og fragmenter af røde draperier afsluttet forneden med en sparrekant i sort og hvidt og sorte tresser (fig. 52). Midtskabets centrale relief er udført i en broget bemaling af rødt, grønt, sandfarve, sort og brunt. Alle tavlen baldakiner er malet i rødt, grønt, brunt og lysegrå, og frifigurerne fremstår i en lys egetræsårning. Skriftfelterne har grå versalindskrift på sort bund. Under Korsbæringsrelieffet læses 1 Joh. 2,2, mens der under de fire kirkefædre fejlagtigt står: »S. Matheus«, »S. Lucas«, »S. Marcus« og »S. Iohannes«. På fløjene er apostlenes navne anført (jf. ovf.).

Fløjenes ydersider har oprindelig haft malerier, af hvilke kun ganske få fragmenter er bevaret. Fløjene blev inddelt i to felter af en vandret blad-bort i sort på guld, der er fragmentarisk bevaret

Fig. 52. Rester af oprindelig bemaling på nordre fløj (s. 3087). Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *Remains of original painting on north wing.*

på den nordre fløj (jf. også altertavlerne i Faaborg Helligåndskirke, *DK Svendborg* 629, og Sanderum Kirke, s. 2960). Her er også bevaret malerifragmenter af en stående soldat og en himmel, muligvis en rest af *Tilfangetagelsen*. I så fald må det antages, at fløjene har rummet fire scener fra Passionen.

Predellaen rummer et stort skriftfelt, hvori Fadervor (Matt. 6,9-13) flankeret af Nadverens indstiftelsesord (1 Kor. 11, 23-26) og dateringen »Anno 1703« er anført med forgyldt fraktur på sort bund. Feltet indrammes af gråt, mens den øvrige predella fremstår i blommefarvet bemaling med orange kant fra 1939. Topstykkets akantusværk er stafferet i blå nuancer, brunt og hvidt, mens topfeltets ramme er brun, hvid og rød. Heri er et malet brystbillede af Den Tornekronede Kristus. Han er fremstillet med nedslået blik, let adskilte læber, stor tornekrone og et hvidt klæde over den ene skulder; bag ham en strålekrans.

Jan Friedrich Richter har peget på det nære slægtskab mellem altertavlerne i Husby, Notmark, Bellinge og de sydslesvigske kirker i Leck og Gelting, som han alle tilskriver samme værksted, ledet af den såkaldte »Mester for Korsfæstelsestavlerne«. ⁶⁵ Richter anser Bellingetavlen for et af værkstedets tidlige arbejder fra tiden, før det o. 1515 blev påvirket af den lybske »Mester for Prenzlautavlen«. ⁶⁶

Bellingetavlen skiller sig imidlertid på flere måder ud fra de øvrige tavler i ovennævnte gruppe. I midtskabets relief er fremstillingen af Jerusalem helt forskellig fra de øvrige tavler, ligesom det er tilfældet med figurernes positurer og klæde- dragter. Desuden er relieffet kendetegnet ved en mere udviklet rumvirkning, der fremkommer både af den tydeligt definerede mellemgrund og de perspektivisk formindskede figurer i baggrunden. Selvom de i vid udstrækning er skåret efter samme forlæg, afviger proportionerne af Bellinges apostelfigurer endvidere fra de tilsvarende figurer i gruppens øvrige tavler. ⁶⁷ Dette kunne tyde på, at altertavlen snarere er udført af et andet værksted, men et, der havde et godt kendskab til den såkaldte Mester for Korsfæstelsestavlernes arbejder. Under alle omstændigheder synes Bellingetavlen at være lidt yngre, end Richter fore-

slår. Dels er Johannesfiguren nemlig skåret efter et af de forlæg, Richter mener først dukkede op i Mesteren for Korsfæstelsestavlernes værksted efter 1515, dels peger både de skildrede klæde- dragter og ikke mindst relieffets perspektiviske opbygning frem mod tiden o. 1515-30.

Altertavlen blev købt for 30 rdlr. 1759 af Hans de Simonsen til Erholm. Han havde fået den i overskud, da han netop havde erhvervet Rørup Kirke (Vends Hrd.) og nu istandsatte og fornyede dens inventar. At der vitterlig er tale om Rørups forhenværende altertavle, bestyrkes af Jacob Madsens beskrivelse af Rørups tavle fra 1589: 'met Christi Lidelse oc Korsfæstelse; 12 Aposteler paa Fløyeler' (jf. også †altertavle ndf.). ³

Tavlen blev restaureret 1939 af N. J. Termansen, der også undersøgte de ældre farvelag og fandt, at der næsten intet var tilbage af den oprindelige staffing (jf. ovf.). ⁶⁸ På predellaen konstateredes rester af en mønjerød kantbemaling samt årstallet »1595«. ⁶⁹ Herover var to yngre stafferinger. Den ældste skønnedes at stamme fra en istandsættelse 1703, da også topstykket blev tilføjet, og omfattede brogede klæder og mørkebrun baggrund, ligesom skriftelterne havde brun grund for de hvidgule indskrifter i både fraktur og latinske versaler. En yngre staffing, formentlig fra 1858, ⁷⁰ omfattede forgyldte indskrifter på sort bund, yderligere variation i klædernes farver og en lidt lysere hudfarve end tidligere. Bagklædningerne fremstod i cinnoberrødt. Korsfæstelsescenen synes ikke at være blevet opmalet ved denne lejlighed. Indtil 1939 stod tavlen med hvidmalet storfeltsrelief og figurer med forgyldt hår, skæg og attributter. Tilsvarende var rammeværk, baldakiner og topstykker hvidmalede, mens bagklædningerne var malet blå. I skriftelterne blev kun de fejlagtige indskrifter under kirkefædrene malet over med sort.

†*Altertavle*, senmiddelalderlig, tidligst nævnt af Jacob Madsen 1589, der karakteriserer den som en »liden Taffle met Crucifixet oc Røffuern, vd-hugget«. ³ I løbet af 1600-tallet føjedes to store, formentlig frit flankerende træfigurer af Moses og Aron til tavlen. Det 'lille, gammeldags snitværk' var 1720 ganske ruineret, ¹⁸ og 1751 var Moses og Aron-figurerne så 'forrådnede', at de

Fig. 53. Altersølv, 1714, udført af Søren Pedersen, Odense (s. 3089). Foto Arnold Mikkelsen 2014. – Altar plate, 1714, by Søren Pedersen, Odense.

måtte udskiftes, mens den øvrige tavle kunne nøjes med maling. Der skete imidlertid ikke noget før 1756, og da besluttede man sig til i stedet at finde en billedhugger, som kunne udføre en ny tavle af eg 'med udskårne billeder og zirater'.³³ Heller ikke dette kom der noget ud af,³³ og med erhvervelsen af Rørup Kirkes altertavle 1759 (jf. ovf.) blev den gamle tavle fjernet fra alterbordet og sat hen 'ved siden i koret'.

Altersølv (fig. 53), 1714, udført af Søren Pedersen, Odense, og skænket af Didrik Schult og Armgaard Sophie Gabel. *Kalken*, 19 cm høj, har omtrent cirkulær fod med seks ciselerede tunger, høj standkant og fodplade, hvori er stemplet Odenses mærke og mestermerket (*Bøje* II, nr. 4097). På foden er indgraveret givernes våbener. Det seks-sidede skaft har knop med rudebøsser, hvorpå der med reliefversaler læses »Ihesvs«. Bægeret er glat. Under foden er en sikkerhedsgraving. *Dysken*, tværmål 15 cm, har på fanen et cirkelkors og et Jesumonogram, »IHS«. Under bunden ses samme indgraving som på kalken. Sættet blev oprindeligt anskaffet til Brændekilde Kirke, men senest 1721 anvendt både der og i Bellinge.⁷¹

†*Altersølv*. 1) Nævnt 1589 som en forgyldt alterkalk. Den blev sandsynligvis røvet under Karl Gustav-krigene, for 1662 oplyses det, at kirken mangler altersølv.⁷² 2) O. 1664, af tin, anskaffet for 6 mark.⁷³ Sættet var 1721 'i mådelig stand' og forefandt endnu 1755 i kirken, men man havde da i årtier benyttet Brændekildes sølvsæt (jf. ovf.).⁷⁴

Fig. 54. Schults og von Gabels våbener på alterkalken (s. 3089). Foto Arnold Mikkelsen 2014. – Schult and von Gabel arms on altar chalice.

Oblatæske, 1870/90,⁷⁵ af sort porcelæn med guld kors og -kanter, 14,5 cm i tværmål, fra Den kongelige Porcelænsfabrik.

†*Alterkande*, 1727, af tin, med Frederik V's kronede monogram indgraveret, leveret af kandestøber Schiønfeldt, København.³²

Alterstagerne (fig. 55) fra 1951 er 41,5 cm høje og udført i barokstil med profileret fod, balusterskaft og flad lyseskål. På foden er med versaler indgraveret »Skænket af Bellinge Bykasse 1951«.

†*Alterstager*. 1) Nævnt 1589, to små messingstager.³ 2) O. 1846, da kirkeejeren pålægges at anskaffe to stager til alteret 'af ret slags'.⁷⁶

Syvstage, 1912, har ottekantet hvælvet fod og arme med to led. På standkanten er med fraktur indgraveret »Skænket Bellinge Kirke 1912«.

†*Messehagler*. 1) Nævnt 1720, en gammel blomstret hagel af fløjls med guld og sølvgaloner samt kors bagpå. Året efter omtales den som pjaltet. 2) 1727, af fløjls og rødt lærred med sølvgaloner og kors. Til messehagelen, som kostede 21 rdlr., anvendtes 3¼ alen fløjls, 3½ alen lærred, 8¼ alen sølvgaloner og 1½ alen galoner til korset.³² Galonerne blev stjålet 1746, og siden fundet på Jo-

Fig. 55. Alterstager, 1951 (s. 3090). Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *Altar candlesticks, 1951.*

Fig. 56. *Alter- og processionskrucifiks, o. 1250-75 (s. 3090). Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *Altar and processional crucifix, c. 1250-75.*

hann Friedrich Eggers, som 1746-47 stjal fra flere fynske kirker. Eggers hævdede imidlertid at have fået netop Bellinges galoner af kumpanen Hans Christensen.⁷⁷ Galonerne blev sandsynligvis heretter syet på hagelen igen, idet kirken 1765 rådede over en rød fløjlsmessehagel med sølvgaloner.²¹

Et *alter- og processionskrucifiks (fig. 56) af støbt, smedet og graveret bronze og kobber fra o. 1250-75 er et usædvanligt fornemt arbejde efter al sandsynlighed af engelsk tilvirkning. *Figuren* er støbt, 13,5×13,5 cm, og har en spinkel, særskilt forarbejdet tornekroner. Kristus hænger i let skrånende arme, hovedet hælder imod højre skulder, kroppen antyder en bue imod venstre, og de overlagte fødder er strakte og lagt hæl over hæl med den højre øverst. Det midtdelte hår er usædvanlig fint rillet og falder bagud med små spidslokker på skuldrene. Brynene er sammentrukne, øjnene lukkede med en følsomt trukket lågrand, næsen er lige, og den næsten smilende mund kranses af et kort fuldskæg (fig. 57). Der er gjort nøje rede for kroppens anatomi med detaljer som brystvorter og en lille rund mave. Lændeklædet er bredt anlagt med knude ved venstre hofte og bløde folder, der udgår fra det dækkede højre knæ og danner ondulerede sømme ved siderne. Hænderne er åbne og svagt bagudbøjede, tommelfingrene let løftede (højre tommelfinger mangler).

Korset, 31,1×22,2 cm, er udført i to dele, idet bagsiden, med en rigt graveret dekoration, er gjort særskilt og krænget ind over forsiden med en omløbende tungekant.

De tre øvre endefelter er formet som afskårne firpas, der nu står åbne, men som oprindeligt må have rummet ædle eller halvædle stene; nederst er korset afbrudt, og man ser kun det øverste af et felt som de øvrige. Korsets arme er hvælvede og formet som et frodigt Livstræ med midtstammer, hvis bladværk på raffineret vis er gennembrudt ind imod hulrummet bagved. Bladværkets lilje- og kløverblade sidder på stilke, der udgår fra stammerne i vekselvis retning, og som danner et ensartet mønster af rankeslyng.

Fig. 57. Jesu hoved, detalje af *alter- og processionskrucifikset (s. 3090). Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *Head of Christ, detail of altar and processional crucifix.*

Fig. 58. *Alter- og processionskrucifiksets bagside (s. 3094). Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *Back of altar and processional crucifix.*

Fig. 59. Englen med lansen på *alter- og processionskrucifiksets bagside (s. 3094). Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *Angel with lance on back of altar and processional crucifix.*

Korsets *bagside* (fig. 58) udgør en omfattende, graveret dommedagsfremstilling følgende Johannes' Åbenbaring, alt inden for glatte kanter. I korsmidten troner Kristus (fig. 60) i et firpas flankeret af to lystager (Åb. 1,13) og på baggrund af et rudemønster med små firblomster. Hans åsyn er strengt, højre hånd er hævet velsignende, og hans venstre drager med tommel- og pegefingeren klædningen til side fra sidesåret. En pude har samme fine mønster som baggrundens (men mindre), og tronsædet har ved siderne kapitæler med en lille bladknop.

Endefelterne rummer hver en engel med et af Kristi lidelsesredskaber, der ligesom stammernes motiver er udført på nopret og skraveret bund. Øverst bærer en frontal og symmetrisk engel torne-kronen foran sit bryst. De øvrige engle er vist i halvprofil, til venstre med lansen (fig. 59), til højre med tre nagler (holdt respektfuldt med klædningen lagt imellem), samt nederst, hvor motivet er delvis afbrækket, med Kristi kors i form af et grenkors.

Korsstammernes dekoration har karakter af en gracios beboet ranke, hvis stængler skærer hinanden og derved danner spidsovale felter med kløverblade i sviklerne. Foroven ses i brystbillede en engel, der kommer ind fra venstre og blæser i en domsbasun, som bryder både feltets og korsets kanter. På de vandrette arme er der brystbilleder af Peter (tv.) og Paulus, der skuer ind imod Kristus og holder deres attributter foran sig, så kun nøglens kam og sværdets fæste ses. Den nedre korsarms felter rummer brystbilleder af fire glorieerede mænd, der også må opfattes som apostle, og som er sjældent individuelt og realistisk karakteriserede (fig. 62).

Øverst har korset en sekundær gennem boring til ophæng, og yderst på de vandrette arme er graveret med skriveskrift henholdsvis »CT« og »Bellinge 1808« samt på den øvre arm »GI«.

Præsten oplyste 1807, at krucifikset var fundet i koret bag alteret. Han turde ikke sige, om det var ældre end reformationen, men fandt, at 'udgraveringen' tydede på det.⁷⁸ I samme forbindelse oversendte præsten krucifikset til Oldnordisk Museum, det senere Nationalmuseum (inv. nr. 39). Poul Nørlund mente 1920, at kirken i Bellinge var så sen, at krucifikset ikke fra første færd kunne stamme fra den.⁷⁹ Selvom denne vurdering ikke holder i dag (jf. ovf.), er hans ræsonnement stadig gyldigt i den forstand, at krucifikset med sin ekstraordinære kvalitet kan tænkes at stamme fra en større og rigere kirke såsom Skt. Knuds i Odense.

Korsstammens afbrydelse forneden gør det umuligt at afgøre, om der her har været en tap, så krucifikset dels kunne fæstnes i en fod på alteret, dels foroven på en stav til processionsbrug. Men det må anses for sandsynligt.⁸⁰ Når forgyldningen er mest slidt omkring lændeklædet og på den dømmende Kristus, tyder det på, at præsten indimellem har holdt om korset bagfra med tommelen midt på korsets bagside – måske ved velsignelser og uddrivelses.⁸¹ Endefelternes indhold må på et tidspunkt være bevidst stjålet, hvilket taler afgørende for, at der har været tale om værdifulde sten. Hvis tyven var gået efter små relieffer, kunne han lige så godt have taget hele kunstværket.⁸²

Fig. 60. Den tronende Kristus på *alter- og processionskrucifiksets bagside (s. 3094). Foto Arnold Mikkelsen 2014.
– *Christ in Majesty on back of altar and processional crucifix.*

Fig. 61. Englen med tornekrone på *alter- og processionskrucifiksets bagside (s. 3090). Foto Arnold Mikelsen 2014. – *Angel with Crown of Thorns on back of altar and processional crucifix.*

Krucifiksets *teknik* er raffineret. Kristusfiguren er hultøbt i bronze med hulingen ført helt op i baghovedet. Korsets to dele er smedet i kobber, og alt er, som det fremgår, efterfølgende graveret og forgyldt.⁸³ Til den graverede baggrund for bagsidens motiver er også anvendt lidt punsling.⁸⁴

Krucifiksets *ikonografi* er rig og i nogle henseender enestående. Kristusfigurens antydende smil, der må vise hen til hans guddommelige herlighed, kendes (tydeligere) fra enkelte andre krucifiksfigurer.⁸⁵ Hans hængende stilling, til forskel fra den romanske stående, blev almindelig fra begyndelsen af 1200-tallet,⁸⁶ tornekrone fra 1230'erne,⁸⁷ og korsarmenes udformning som et plastisk livstræ i form af en stamme med løvværk blev udbredt ved samme tid.⁸⁸

Bagsidens udformning som en Dommedag betyder, at den andagtssøgende er blevet påmindet om både Kristi offerdød og hans genkomst som dommer over hver enkelt. Denne ikonografi på bagsiden af et kors er sjælden, men den findes i varieret udformning på Nationalmuseets romanske Gunhildskors.⁸⁹ De fleste elementer i Dommedagen er velkendte, dog ikke Åbenbaringens lysestager,⁹⁰ ej heller verdensdommerens gestus, hvorved han drager klædedragten til side for at vise sidesåret.⁹¹

Bagsidestammens udformning som en beboet ranke har antikke aner.⁹² Og udformningen med hoveder og andre motiver i runde og spidsovale felter er velkendt i 1200-tallets kunst.⁹³

Kunsthistorie. Poul Nørlund fandt 1920, at krucifikset hørte sammen med engelsk kunst og den omfattende norske kunst, der er præget fra England. Han ville snarest opfatte krucifikset som et engelsk importstykke, men udelukkede dog ikke, at mesteren kunne være norsk. Nørlund sammenlignede specielt med det såkaldte Robert de Lindsey's psalter fra o. 1220 og med norske stykker som det ligeledes løvrige kors fra Borre, krucifiksfiguren fra Mosviken (begge træskårne) og en dømmende Kristus på et malet frontale fra Ulvik.⁹⁴

1927 fremdrog nordmanden Thor Kielland et bronzekrucifiks i Hølandet Kirke ved Trondhjem, der må være det nærmeste eksisterende sidestykke til Bellingekrucifikset. Det er dog væsentlig grovere udført specielt i graveringen på korset, der har de samme overskårne firpasender som det danske.

For Bellingekrucifiksets vedkommende mente Kielland, at den høje kvalitet talte for, at det var udført i England. Nye jævnførelser med norsk materiale, bl.a. med løvværkets gravering på en gruppe altersæt, betød dog, at han ved krucifikset fandt 'lige så mange tilknytningspunkter til norsk kunst, som til engelsk'. Og Kielland endte med at konkludere, at Bellingekrucifikset, 'indtil andet var bevist', måtte være norsk, et 'hovedværk i trøndersk guldsmedekunst' fra o. 1250 eller 1250-75.⁹⁵

1950 tilsluttede den svenske kender Aron Andersson sig i det væsentlige Nørlund. Han frem-

hævede bagsidegraveringsens høje kvalitet og vurderede, at der til syvende og sidst ikke var nogen af de norske krucifikser, der havde helt samme kvalitet og stil som Bellingekrucifikset. Andersson opfattede det derfor som engelsk import fra o. 1250–75.⁹⁶

1987 erklærede den engelske kunsthistoriker Paul Williamson sig enig med Andersson (og Nørlund) i krucifiksets engelskhed og jävnførte det specielt med et bronzekrucifiks i Victoria and Albert Museet – særlig når det gjaldt figurens udformning. Grundlaget for at opfatte dette krucifiks (dateret o. 1220–50) som engelsk er dog usikkert, da det er købt i Paris med opgivelsen, at det kom fra Auvergne.⁹⁷

2014 gjorde Ebbe Nyborg opmærksom på, at korsendernes form af overskårne firpas faktisk ikke kendes i England, men derimod er ret almindelige i Norden. Han tilsluttede sig dog den gennemgående opfattelse af krucifikset som engelsk, men ville ikke helt udelukke muligheden for, at det kunne være fransk. Og han fremholdt, at Bellingekrucifikset ikke blot overgik alle de norske krucifikser i kvalitet, men at det også adskilte sig fra dem derved, at figuren ikke er lidelsesfuldt udspændt, men vist roligt hængende.⁹⁸

Bellingekrucifikset præges endnu af den ung-gotiske klassicerende stil, men befinder sig på overgangen til højgotikken, der slog igennem fra midten af 1200-tallet. Dets afklaret hængende Kristustype er sjælden i perioden men findes repræsenteret i et par engelske malede krucifikser, af hvilke et kalkmalet i Horsham St. Faith' Priory står påfaldende nær figuren.⁹⁹ De graverede apostelhoveders næsten karikerede træk har ikke mindst sidestykker i England,¹⁰⁰ ligesom Kristi trones bladværk, ofte mere frodigt, har vist sig som noget af en specialitet for engelske Kristus- og Mariatrøner.¹⁰¹ At detaljen også optræder på norske frontaler, er blot yderligere et eksempel på, hvor svært det kan være at adskille tidens engelske og norske kunst.¹⁰² Endelig har det graverede løvværk, som Kielland anså for et særtræk for norsk altersølv, nu vist sig at tilhøre en bredere tradition, som synes at have haft sit tyngdepunkt i England.¹⁰³ Samlet set må disse forhold i forening med Bellingekrucifiksets sjældne

Fig. 62. To apostle på *alter- og processionskrucifiksets bagside (s. 3094). Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *Two apostles on back of altar and processional crucifix.*

mesterskab veje tungt til fordel for et udspring i engelsk kunst. Krucifikset er efter al sandsynlighed importeret fra England, men kunne eventuelt skyldes en engelsk guldsmed i Danmark. Korsendernes form kunne være et argument for dette. Her kommer den mulige forbindelse med stiftskirken St. Knuds i Odense også ind i billedet, idet den var grundlagt o. 1100 fra Evesham Kloster i England og beholdt en vis kontakt med sit moderkloster.¹⁰⁴

Hvis krucifikset således er et stykke engelsk kunst af første rang, er der ingen grund til en *datering* senere end den tilsvarende engelske kunst fra midten og tredje fjerdedel af 1200-tallet. Der må her også lægges vægt på de antikiserende elementer, der især hører hjemme i kunsten før 1250.

Fig. 63. Dåbsfad 1734, udført af Gerhard Pedersen, Flensborg (s. 3098). Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *Baptismal dish, 1734, by Gerhard Pedersen, Flensburg.*

Den femsidede *alterskranke* (fig. 45) fra 1800-tallets slutning har svære drejede balustre malet i mørkeblåt med håndliste i lakeret eg samt knæfald beklædt med lysegrøn uld. På et tidspunkt efter 1912 blev to låger, der forbandt skranken med alterbordet, fjernet. 1720 havde kirken ikke en *alterskranke*.¹⁸

Fig. 64. Romansk døbefont (s. 3098). Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *Romanesque font.*

Døbefont (fig. 64), romansk af rødlig granit, 101 cm høj, kummens tværmål 83 cm. Den lave, udekorerede fod er konkav og hugget af en separat blok. Det høje skaft er cylindrisk og vider sig ad en skrå fas ud i den ligeledes cylindriske kumme; ingen af delene er udsmykkede. På kummen er spor efter en rød bemaling. Den meget enkle font har ingen indlysende paralleller i det fynske materiale. 1589 stod den i søndre side af koret, men er nu opstillet nordvestligt i koret.³ Et *†fontelåg* blev anskaffet 1761.³³

Dåbsfad (fig. 63), 1734, 46 cm i tværmål, udført af Gerhard Pedersen, Flensborg.²¹ Det er glat med indprikke linjer på bund og fane, hvor også Christian VI's kronede spejlmonogram og årstallet 1734 er indgraveret. Under bunden er en indgraveret sikkerhedsmærkning. I fonten placeres fadet på et metalstativ fra 1984.¹⁵

Det er uklart, om kirken tidligere har haft et dåbsfad, eftersom det i både et udateret dokument fra tiden 1664/78 og i 1720 nævnes, at der intet var.¹⁰⁵ Dette kan dog muligvis skyldes, at et ældre fad blev røvet under Karl Gustav-krigene (jf. s. 3089).

Dåbskande, 1910,¹⁰⁶ af tin, 32 cm høj. Under bunden er en med versaler indgraveret sikkerhedsmærkning.

Prædikestolen (fig. 65-66) fra 1626 med tilføjelser fra 1640'erne omfatter en kurv på fire fag, samtidig lydhimmel, en opgang fra 1800-tallet og et yngre fodstykke.

Kurvens arkadefag har glatte felter, mens pilastrer og svikler er udsmykket med mauresker udført i intarsia med skiftevis gult på sort og vice versa. På buernes slutsten er med relief angivet årstallet »1626«. Fagene adskilles af bruskbarokke hermer med kerubhoveder, og øverst fremstillinger af apostlene og Kristus som Verdensfrelser, hvis hoveder flankeres af spiralvolutter. Set fra venstre forestiller hermerne Mattæus, Markus, Kristus, Lukas og Johannes (fig. 66a-e). Både postament- og friseelterne er udsmykket med intarsiamau-

Fig. 65. Prædikestol, 1626 (s. 3098). Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *Pulpit, 1626.*

sker i relief (delvis fornyede 1939). De beskedne postamentfremspring har diamantbosses, mens frisefelterne adskilles af tilføjede bøjler med kerubhoveder. Frisen afsluttes af en kronliste med æggestav og tandsnit.

Hen over postamentfelterne er indridset en versalindskrift, af hvilken der kun kan læses »Haf-ver øre(t)...« og i næste fags felt: »...re...r«.

Kurven hviler på et nyere fodstykke udført af fyrretræ med glatte fyldingsfelter og markerede hjørner med diamantbosses. Opgangen fra 1800-tallet har udsavede balustre. *Lydhimlen* er sekskantet og har glat frise med hjørnefremspring og kronliste som kurvens, hvorover er tilføjet prydgavle i bruskbarok stil. Himlens loft har

en strålekrans, der har udgjort et felt for den nu manglende due.

Prædikestolen fremstår i blankt træ, men rester af kridtgrundering vidner om ældre stafferinger. Bedømt ud fra de beskedent fremspringende hjørner har kurvens fag oprindeligt været indrammet af pilastre ligesom lydhimlens. Stolen må derfor være blevet moderniseret med bruskbarokke elementer ret kort efter dens tilblivelse. Disse tilføjelser kan tilskrives Anders Mortensens værksted på grundlag af kerubernes overensstemmelse med tilsvarende hoveder på hans altertavle til Dalum Kirke fra 1647 (s. 2846 fig. 46) og Odense Vor Frue fra 1639 (s. 1109 fig. 115), samt ikke mindst på grundlag af hjørnehermernes nære slægtskab med både

Fig. 66a-e. Hermer, her tilskrevet Anders Mortensens værksted, o. 1640'erne. a) Mattæus. b) Markus. c) Kristus som Verdensfrelser. d) Lukas. e) Johannes. Detaljer af prædikestolen (s. 3098). Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *Hermes, here attributed to workshop of Anders Mortensen, c. 1640s. a) Matthew. b) Mark. c) Christ as Redeemer of the World. d) Luke. e) John. Details of pulpit.*

Odensestolens og Anders Mortensens prædikestol til Asperup Kirke (Vends Hrd.) fra 1649/53.¹⁰⁷ Tilføjelserne til Bellingestolen må være omtrent samtidige, dvs. fra årene frem mod 1650.

Den rige intarsiaudsmykning af stolen taler for, at den oprindeligt har stået med kun delvis staffering, idet fagenes arkader er påført tynde lag af brunt og gult, som farvemæssigt afspejler det anvendte træ til intarsia-arbejdet. Dette understøttes af, at det ældste farvelag, en hvidlig staffering af rammeværket med fyldingsfelter og detaljer i blågrønt, er malet direkte på træet.¹⁰⁸ Herover lå en staffering med grågrønt rammeværk og mørkerøde fyldingsfelter. 1928 fjernedes farvelagene fra to af stolens fag, hvorved den indtil da skjulte

intarsiaudsmykning blev opdaget, og den videre istandsættelse sat i bero, indtil en gennemgribende restaurering af stolen udførtes 1957.²² De resterende farvelag blev fjernet ved denne restaurering, da også de manglende eller næsten ødelagte maureskerelieffer i særlig postamentfelterne blev suppleret eller helt fornyet. Stolen trængte til en reparation 1720.³³

†*Prædikestol.* En »paszelig« stol er nævnt 1589 som opstillet i skibets søndre side.³

Stolestaderne fra det tidlige 1900-tal (fig. 67)¹² omfatter 12 stader i nord og 11 i syd med fire fyldinger i rygpanelet og 128 cm høje gavle i renæssancestil udført med udgangspunkt i de bevarede dele af kirkens renæssancestole (jf. ndf.).

Fig. 67. Indre set mod vest. Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *Interior looking west.*

Fig. 68. Indre set mod vest. Foto M. Mackeprang 1912. – *Interior looking west.*

Gavlene har en arkade med doriske pilastre, frise med profileret felt og afsluttes af en gavltrekant med reliefskåret bladmotiv. Stolene fremstår med sort bemaling og detaljer i gråt, mørkegråt, rødt og grønt (opfrisket 2011). Ved indretningen af stolene maledes de grønne.

Murede vægbænke i skibet (jf. s. 3052).

(†) *Stolestader*(?) (fig. 82), o. 1600, to gavle og et stykke af et panel udført i renæssancestil. De 140 cm høje gavle har arkadebuer med doriske pilastre med rulleværkssmykkede postamenter og svikler, glat frise og trekantsgavl med reliefskåret bladmotiv. Gavlene er i nyere tid monteret ind over panelværkets ydre fag, formentlig for at tilpasse dette til kornichens størrelse. Det fremstår med olivengrøn og rødbrun bemaling med skabelonsblomster i friserne; gavlenes bagsider står i lys ege-træsådring. Stolestaderne blev repareret 1752.³³

† *Stolestader* (jf. fig. 68), 1800-tallet, med slanke, rundbuede gavle samt frontpaneler og rygstød med profilerede fyldinger.

En senmiddelalderlig (†) *degnestol* (fig. 70-71), af eg er delvis bevaret i form af to gavle og en indskriftsfrise, der er indsat i et forpanel fra 1900-tallet. De 140 cm høje gavle har fornyede kanter og enkelte rekonstruerede partier. De er prydet af fire spidsbuede blændinger under et skriftfelt, hvori der med forsænket relieffraktur læses henholdsvis »ihesvs« og »help os/ amen«. Gavlene afsluttes foroven af henholdsvis et krabbebladsudsmykket kors mellem fialer og et udsvejfet og delvis afbrudt topstykke med tre reliefskårne krabbebladsornamenter. Det sekundære forpanel er 131 cm bredt og omfatter tre profilerede fyldinger. Herover er indsat et stykke af en frakturindskrift i forsænket relief i frisefeltet: »(n)il cogitavt dvlciys qvam ihesvs dei (filius)« (intet sødere kan tænkes end Jesus, Guds søn). Ordene er hentet fra salmen Jesu Dulcis Memoria.

Degnestolen blev ombygget 1626 og i den forbindelse tilføjet yderligere to gavle, et forpanel og en dørfløj (fig. 72).¹² Renæssancegavlene er 135

Fig. 69. Korets indre set mod sydøst. Foto M. Mackeprang 1912. – *Interior of the choir looking south east.*

Fig. 70. Indskriftfrise fra (†)degnestol indsat i det fornyede forpanel (s. 3104). Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *Ins-
cription frieze from parish clerk's seat in the renewed front panel.*

cm høje og prydet af en arkadebue båret af dori-
ske pilastre og med perspektiviske oculi i svikler-
ne. I tandsnitsfriserne er skåret versalindskrifterne
»Anno« og »1626«, og i den rundbuede afslutning
et muslingemotiv. Det bevarede panel har spejl-
fyldning, i rammen er skåret en imiteret pilaster, og
det krones af et svunget topstykke med volutter
omkring en medaljon med indridset Jesumono-
gram. Dørfløjen har en profileret hammerfylding
med tandsnit forneden, og der er tydelige spor
efter dekorativt udformede hængsler i fløjens ene
side. Alle delene står i blank eg med detaljer i sort.

Stolen stod indtil 1800-tallets slutning i korets
sydøstlige hjørne.¹² Herefter blev den rundbuede
senmiddelalderlige gavl samlet med delene fra
1626 til et langt panel og ophængt i den østlig-
ste niche i korets sydmur, mens den anden gavl
opstilledes på østsiden af hvælvpillen mod skibet
(fig. 69).¹²

På et tidspunkt i 1900-tallet er den senmid-
delalderlige degnestol rekonstrueret og opstillet
på dens nuværende plads i tårnrummet, mens re-
næssancepanelerne er stykket sammen og opsat
på væggen i korets nordøstligste niche.

Fig. 71. (†)Degnestol fra senmiddelalderen med nyere
forpanel (s. 3104). Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *Par-
ish clerk's seat from Late Middle Ages with later front panel.*

Pengeblok, o. 1800, af sortmalet træ med jernbånd og møntslids samt moderne lås. I skibet, ved kirkedøren.

†*Skab*, nævnt 1720, rødmalet, tjente til opbevaring af kirkens ornamenter.³²

Orgel (jf. fig. 67), 1973, oprindelig med seks stemmer, ét manual og pedal, bygget af Marcussen & Søn, Aabenraa. 1998 udvidet af samme firma til 11 stemmer, to manualer og pedal. Disposition 1973: Manual: Kobbelfløjte 8', Principal 4', Rørfløjte 4', Gemshorn 2', Oktav 1'. Pedal: Subbas 16'. Koppel M-P. Disposition 1998: Manual I: Kobbelfløjte 8', Principal 4', Rørfløjte 4', Gemshorn 2', Quint 1 $\frac{1}{3}$ '.¹⁰⁹ Manual II: Principal 8', Trægedakt 8', Blokfløjte 4', Terts 1 $\frac{3}{5}$ ', Mixtur II; tremulant. Pedal: Subbas 16'. Kopler: II-I, I-II, I-P, II-P. Orgelhusene, i blank eg, er tegnet af Ebbe Lehn Petersen. I tårnrummet, med spillebord i orgelhusets nordre gavlf.

†*Harmonium* af fabrikatet Wilcox & White Organ Co., »Symphony«, Meriden Conn., USA.¹¹⁰

Dørfløj (jf. fig. 13, 15), o. 1600, fladbuget, sammensat af seks egeplanker slået på kraftige revler. Gangjernene er udført i smedjern og smykket

med spinkle ornamenter. Indbygget låsekasse med nyere håndtag og på indersiden en jernring til at trække døren i med. Fløjen fremstår med grå bemaling mod våbenhuset, koksgrå mod skibet.

De fire *salmenummertavler* fra o. 1900 er sortmalede med plads til ophængte numre i fire rækker.

Præsterækketavler, 2008, tegnet af Ebbe Lehn Petersen, skænket af Fonden Bellinge Transformer.²² De syv glatte tavler af varierende størrelse er sortmalede med hvid antikvainskrift. Opsat i våbenhuset.

De to nyere *lysekroner* (fig. 45) har 2×6 s-svungne arme med nygotiske hvirvelrosetter i rundingen, balusterskaft og hængeskugle med midtprofil og hængesknap. Ophængt i jernstænger med forgyldte knopper i skibets to hvælvinger.

†*Prismelysekrone* (jf. fig. 68).

†*Ligbåre*, nævnt 1721 som værende i 'temmelig stand'.³²

Kirkeskib (fig. 74), 1969, en fuldrigger kaldet »Haabet« bygget af kaptajn P. Frandsen, Odense.¹¹¹ Den er 110 cm lang og 100 cm høj, sortmalet. Anbragt i tårnrummet over døren til våbenhuset.

Fig. 72. Gavle, panel og dørfløj tilføjet den senmiddelalderlige (†)degnestol i 1626 (s. 3104). Foto Arnold Mikkelsen 2014. – Gables, panel and door leaf added to the Late Medieval parish clerk's seat in 1626.

Fig. 73. Klokke, 1973, støbt af John Taylor, Loughborough (s. 3107). Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *Bell, 1973, founded by John Taylor, Loughborough.*

Klokke (fig. 73), 1973, støbt af John Taylor, Loughborough, England. Klokken måler 87 cm i tværmål, om halsen løber en versalindskrift i to rækker med lister under hver: »Støbt til Bellinge Kirke i året 1973 af John Taylor, Leicestershire/ som afløser for en klokke fra 1856« og på legemet: »Gud alene æren«. Ved overgangen til slagringen er tre lister. Ophængt i en vuggebom ved klokkestokværkets glamhul.

†*Klokker*. 1-2) To 'små' klokker omtalt 1589 af biskop Jacob Madsen.

3) 1738, støbt af Johan Holzmänn, København. Klokken havde indskriften: »Soli deo gloria« (Gud alene æren) samt verset 'Hør dig kirkeklokkens lyd/ som dig til templet skynder/ til bønner vækker jeg/ og dig igen om døden minder'.⁷⁴ Klokken revnede 1759 og blev omstøbt til †nr. 4.

4) 1762/63, støbt af Michael Carl Troschell, København. Det besluttedes ved støbningen, at den

ny klokke skulle have samme indskrifter som den forrige, men med tilføjelsen: 'Festus, at år 1762 er den omstøbt, da konferensråd Caspar Hermann von Bruggemann til Østergård var kirkeinspektør, og etatsråd og amtmand Hans Simonsen til Erholm og Søndergårde overinspektør over rytterdistriktet'.³³ Klokken måtte allerede repareres 1763-64²¹ og blev 1769 omstøbt til †nr. 5. Lærer J. M. Nissen opfattede denne klokke som den, Christian Ulrik von Westen skænkede (†nr. 5), imidlertid erhvervede sidstnævnte først Bellinge Kirke fire år senere, i 1767 (jf. s. 3045).¹¹²

5) 1769, bekostet af konsistorialråd Christian Ulrik von Westen til Hvededal.¹¹³ Ifølge indskriften på den efterfølgende klokke (†nr. 6), blev den skænket 1793, men eftersom den er omtalt af Pontoppidan allerede 1771, må dette være en misforståelse.¹¹³

6) 1856, støbt af M. P. Allerup, Odense, for Henriette Franzisca Berg. Om halsen løb en versalindskrift, som indrammedes af en mæander og en palmetbort.¹¹⁴ Midt på legemet var indskriften: »Denne klokke støbtes 2d gang 1793 for konsistorialraad Chr. Ulr(ich) v. Westen til Hvededal og 3d gang 1856 for hans datter Henr(iette) Franz(isca) Berg ved M. P. Allerup Odense« (jf. også †nr. 5). Omstøbt 1972.

Fig. 74. Kirkeskib, »Haabet«, bygget af kaptajn P. Frandsen, Odense (s. 3106). Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *Church ship, »Haabet«, built by Captain P. Frandsen, Odense.*

GRAVMINDER

†*Epitafium*, nævnt 1721, som et bemalet træskærerarbejde med forgyldning 'på kanterne', der 1730 var faldet ned fra sin plads nederst i kirken, og måtte repareres med skruer.³² Endnu i kirken 1765.²¹

Gravsten (fig. 75), 1658, over Hans Vilatson (Villadsen), »som bode udi Borreby Mølle«, †<15. mar(ts)> 16<59>, med hustru Kirsten Hansdatter, †16. febr. 1658.

Rødlig kalksten, 102×56,5 cm. Skriftsten med personalia anført i indhuggede versaler og i hjørnerne medaljoner med evangelistsymboler og skriftbånd; øverst for »S. M(a)tevs« (tv.) og »S. M(a)rcus«, nederst for »S. Lucas« (tv.) og »S. Johanne(s)«. Opsat på væggen i koret.

†Gravsten, 1490 over en munk, med indskriften: '1490. Jesus hielp os...'.¹¹³

KILDER OG HENVISNINGER

Vedr. arkivalier for Odense Amt i almindelighed henvises til s. 52-54 og forkortelser vedr. Odense Amt s. 56-59.

Arkivalier. RA. *Fynske Rytterdistrikt*. Odense Herred. Dalum Kirke 1721-1765 m.m. (*Fynske Rytterdistrikt*. Rgsk.).

LAFyn. *Bispearkivet*: Synsforretninger og andre indberetninger 1631-1702 (*Bispeark*. Synsforretn. og indb.); Synsforretninger 1872-81 (*Bispeark*. Synsforretn.); Indberetninger om kirkeejere og patronatsret 1695-1786 (*Bispeark*. Kirkeejere).

Odense Herreds provstiarkiv: Beskrivelse af Odense Herreds Kirker 1900 (*Provstiark*. Kirkebeskrivelser).

Menighedsrådsarkivet: Korrespondance 1904-25 (*Menighedsrådsark*. Korresp.).

Fynske Rytterdistriktsarkiv: Kirkesessionen, regnskaber 1718-36 (*Rytterdistriktsark*. Rgsk.).

Kirkens arkiv. Synsprotokol 1983 ff. (*Kirkens arkiv* Synsprot.).

NM. *Indberetninger*. Jacob Kornerup 1883 (kalkmalerier); Jacob Kornerup 1884 (kalkmalerier); Thorald Munk 1928 (prædikestol); Egmont Lind 1928 (kalkmalerier); N. J. Termansen 1939 (altertavle); Kirsten Weber-Andersen 1955 (inventar); Egmont Lind 1958 (kalkmalerier); Ebbe Lehn Petersen 1976 (tagværker); Ebbe Lehn Petersen 1978 (tagværker); H. P. Knudsen 1978 (varmeanlæg); Karsten Larsen 1994 (kalkmalerier).

Fig. 75. Hans Villadsens (†1659) og Kirsten Hansdatters (†1658) gravsten, 1658 (s. 3108). Foto Arnold Mikkelsen 2014. – *Hans Villadsen's (†1659) and Kirsten Hansdatter's (†1658) tombstone, 1659.*

Tegninger og opmålinger. NM. J. Kornerup 1883 (kalkmalerier). – Lærer Rasmussen 1886 (kalkmalerier). – Christen Borch 1912 (niche, vindue). – Jens Christensen 1923 (plan, snit).

Litteratur. Orla Hylleberg Eriksen, *Dendrokronologisk undersøgelse af boreprøver fra Bellinge Kirke, Odense Amt*, NNU rapport nr. 43, Nationalmuseet 2014.

Historisk indledning ved David Burmeister og Martin Wangsgaard Jürgensen, bygningsbeskrivelse og kalkmalerier ved Martin Wangsgaard Jürgensen, inventar og gravminder ved David Burmeister, heraf dog processionskrucifiks ved Ebbe Nyborg og orgler ved Ole Beuchert Olesen. Oversættelser ved Peter Zeeberg (latin) og James Manley (engelsk). Korrektur ved Jørgen Lethan. Teknisk og grafisk tilrettelæggelse ved Mogens Vedso. Redaktionen afsluttet oktober 2014.

¹ DaRigBr, 2rk. vol. IX, nr. 335 (13. dec. 1326).

² O. Nielsen, »Dalum Kloster Jordebog 1533«, *FySaml* IV, 1867, 307–14. I en tilsvarende jordebog fra 1651 er anført klostrets ejerskab af ni helgårde, otte halvgårde, tre bol og otte gadehuse i Bellinge, Jacob Hansen og Knud Mortensen (red.), *Dalum sogns historie*, I, Dalum 1959, 189.

³ Jens Rasmussen & Anne Riising, *Biskop Jacob Madsens visitatsbog 1588–1604*, Odense 1995, 59.

⁴ LAFyn. Bispeark. Synsforretn. og indb.

⁵ *Kronens skøder* III (1689–1719), 204–5.

⁶ *Kronens Skøder* IV (1720–30), 360–61.

⁷ RA. Rtk. Rev. Rgsk. Kirkegsk. (fynske rytterdistrikt, 1662–1837, S-2922); Anne Riising, *Gudsfrygt og oplysning*, Odense 1700–1789. *Odense Bys Historie* 5 (red. Tage Kaarsted et al.), Odense 1981, 183 anfører, at kirken købtes af etatsråd Jacob Lowson på auktionen 18. dec. 1764, der omgående solgte den videre til grev von Görtz. Sidstnævnte ejede under alle omstændigheder kirken allerede en måned senere, 22. jan. 1765.

⁸ E. Holm, »Caspar v. Saldern og den dansk-norske Regering«, *HistT* 4rk, III, 1872–73, 102 ff.

⁹ LAFyn. Bispeark. Kirkeejere.

¹⁰ LAFyn. Bispeark. Kirkeejere; Riising 1981 (note 7), 183.

¹¹ RA. DaKanc G 119 (Originale skøder til kongen på Jus vocandi etc. (1799)–1828).

¹² LAFyn. Provstiark. Kirkebeskrivelser.

¹³ LAFyn. Menighedsrådsark. Korresp.

¹⁴ LAFyn. Menighedsrådsark. Korresp. samt Kirkens arkiv. Synsprot.

¹⁵ Kirkens arkiv. Synsprot.

¹⁶ RA. DaKanc B 184c. 1620. Seks års kirkeregnskaber.

¹⁷ Rtk. Skatkammeret, Danske Sekretariat. Koncepter til skødebøgerne, nr. 212–49 (dokumenter til skøde af 1. maj 1662).

¹⁸ LAFyn. Rytterdistriktsark. Rgsk.

¹⁹ RA. Rtk. Rev. Rgsk. Kirkegsk. (fynske rytterdistrikt, synsforretninger 1751–65, S-2921); jf. syn 1752–58.

²⁰ RA. Rtk. Rev. Rgsk. Kirkegsk. (fynske rytterdistrikt, Rgsk. 1662–1837, S-2912) samt LAFyn Bispeark. Synsforretn. og indb.

²¹ RA. Rtk. Rev. Rgsk. Kirkegsk. (fynske rytterdistrikt, 1662–1837, S-2922).

²² NM.

²³ Se eksempelvis teglstenskirkerne i Næsbyhoved-Brøby (s. 2696) og Korup (s. 2734), som eksempler på en kirke opført i en blanding af tegl og marksten.

²⁴ For andre kirker i herredet, hvor lignende pulpitter har stået i tårnrummet, se Pårup (s. 2655), Sanderum (s. 2921) samt Brændekilde (s. 3013). En tilsvarende døråbning, der må have ført ud til et pulpitur, se i Svendborg Vor Frue Kirke (s. 303).

²⁵ Det bevarede tagtømmer er forsøgt dendrokronologisk dateret men uden resultat. Hylleberg Eriksen 2014.

²⁶ Hylleberg Eriksen 2014.

²⁷ Kirkens sengotiske vinduer ligner de vinduer, som Brændekilde Kirke er udstyret med (s. 3114).

²⁸ Som nærmere introduktion til murede vægbænke se Birgit Als Hansen og Morten Aaman Sørensen, »Den usynlige kirke«, *Strejflys over Danmarks bygningskultur: Festskrift til Harald Langberg*, red. Robert Egevang (Kbh. 1979), 65–82.

²⁹ Trappehusets placering på tårnets vestside vækker mindelser om Sanderum Kirke, hvor tårnets øvre del ligeledes blev ombygget i senmiddelalderen og forsynet med et nyt trappehus (s. 2923).

³⁰ Det femkantede trappehus har en parallel i det lidt ældre trappehus på vestforlængelsen af Odense Skt. Hans Kirke (s. 1288).

³¹ LAFyn. Bispeark. Synsforretn. og indb.; if. en udateret oplysning.

³² RA. Fynske rytterdistrikt, Rgsk.

³³ RA. Rtk. Rev. Rgsk. Kirkegsk. (fynske rytterdistrikt, synsforretninger 1751–65, S-2921).

³⁴ NM. Indb. ved Ebbe Lehn Petersen (1976).

³⁵ Hylleberg Eriksen 2014. 16 prøver blev udtaget som boreprøver fra kirken, heraf kunne 12 dateres. Fem prøver har bevaret splintved. Skibets datering er baseret på fem prøver, hvoraf to har bevaret splintved. Den yngste årring dateres til 1462 (prøvenr. 41161059), hvortil den manglende splintved må regnes, hvilket giver det omtrentlige fældningstidspunkt o. 1473. Tårnets datering hviler på fire prøver, hvoraf en har splintved. Alle fire prøver er dateret. Yngste årring i første gruppe er dannet 1474, men prøven består kun af ker-

Fig. 76. Skitse af kirken i Biskop Jacob Madsens visitatsbog. I LAFyn. Foto Mogens Vedsø 2011. – *Sketch of the church in Bishop Jacob Madsen's visitation book.*

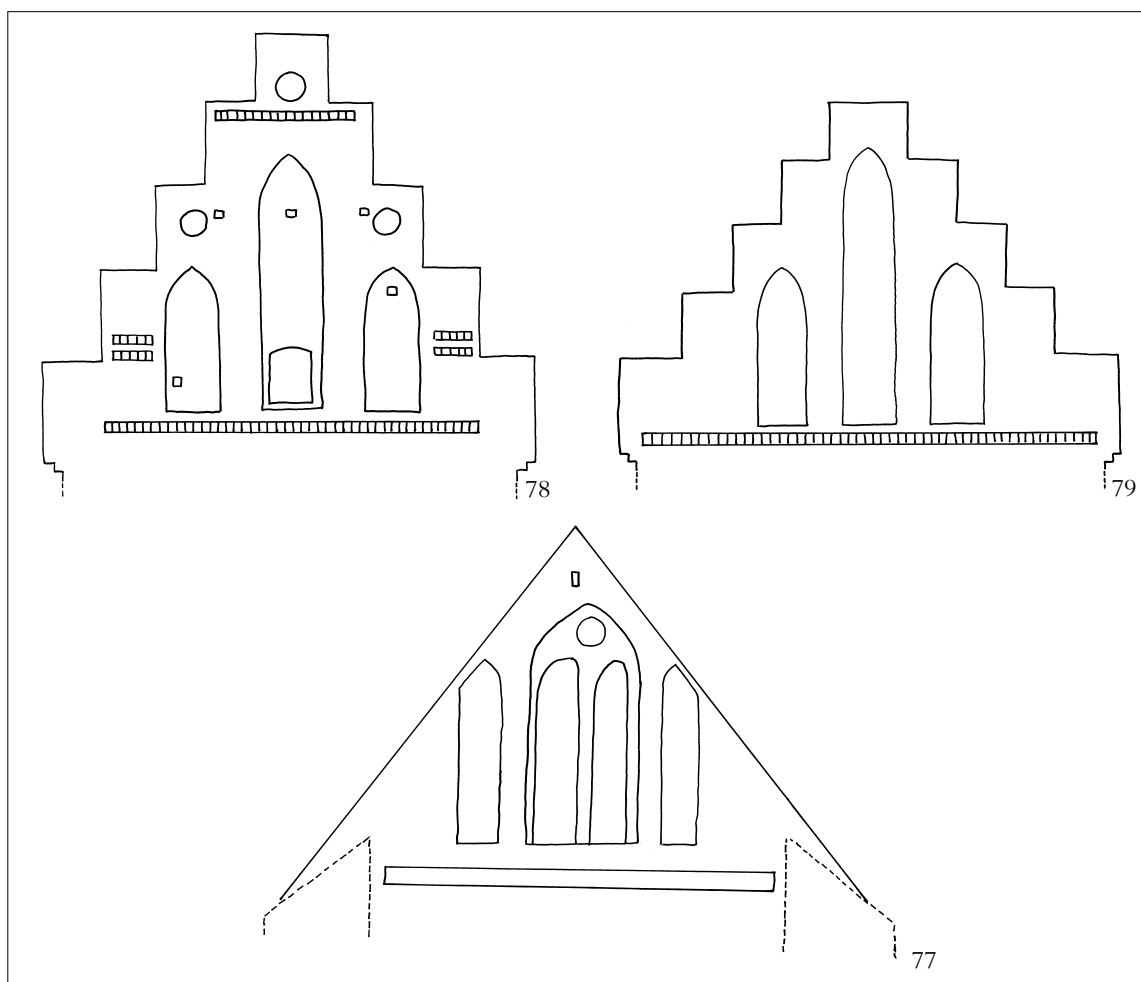

Fig. 77-79. Kirkens gavltrekanter. 1:100. Tegning Martin Wangsgaard Jürgensen 2014. 77. Korets gavltrekanter (s. 3051). 78. Tårnets nordre gavltrekanter (s. 3056). 79. Våbenhusets gavltrekanter (s. 3053). – *Gable triangles of the church. 77. Gable triangle of chancel. 78. Northern gable triangle of tower. 79. Gable triangle of porch.*

neved (prøvenr. 41163029). Prøven er korrigeret for manglende splintved og dateres o. 1494. Tre prøver er udtaget fra våbenhuset, hvoraf alle er dateret. To af prøverne har bevaret splintved. Den yngste målte årring er dannet 1455 (prøvenr. 41162019), med en splintårring. Efter tillæg af manglende splint menes træet fældet o. 1474.

³⁶ Oprindeligt var det planlagt, at hele kirken skulle tækkes med hulsten, men projektet blev skrinlagt idet arbejdet krævede en omfattende ændring af det eksisterende tagværk. NM. Indb. ved Ebbe Lehn Petersen (1978).

³⁷ NM. Indb. ved H. P. Knudsen (1978).

³⁸ LA Fyn. Bispeark. Synsforretn.

³⁹ Rasmussen & Riising 1995 (note 3), 59. Se videre Hans Jørgen Frederiksen, »Kalkmalerierne og billed-

problemet i den danske kirke 1536 – c. 1600«, ICO 1079:3, 14–24; Louise Lilje, »Biskop Jakob Madsen og billederne«, FyÅrb 1989, 18–37.

⁴⁰ NM. Indb. ved J. Kornerup (1884).

⁴¹ NM. Indb. ved Egmont Lind (1928).

⁴² NM. Indb. ved Egmont Lind (1958).

⁴³ NM. Indb. ved Karsten Larsen (1994).

⁴⁴ Se motivets ikonografi udfoldet i Jens Bruun, Den Figurrige Golgatascene. En rejse gennem kristendommens kunsthistorie, Højbjerg 2012.

⁴⁵ Tue Gad, Helgener. Legender fortalt i Norden, Kbh. 1971, 117–20; Jan Svanberg, Sankt Göran och draken, Stockholm 1998.

⁴⁶ De to prinsesser er en tilbagevendende problemstilling i litteraturen om kirkens kalkmalerier. If. Skt. Jørgenslegenden bør der kun være én prinsesse, der ofres

til dragen. De to jomfruer har således åbnet for rige fortolkningsmuligheder, men Ulla Haastrups forklaring synes mest rimelig. Hun har foreslået, at den mindre jomfru var et første udkast, der blev sløjft til fordel for den større fremstilling. Den lille jomfru blev således overdækket af den store jomfrus kjole og genfremdraget under billedernes første restaurering, hvorved der opstod en fordobling af motivet. Se Ulla Haastrup, »The wall paintings in the parish church of Bellinge (dated 1496) explained by parallels in contemporary European theatre«, *Medieval Iconography and Narrative. A Symposium*, red. Flemming G. Andersen et al. (Odense 1980), 135-56.

⁴⁷ NM. Indb. ved J. Kornerup (1883).

⁴⁸ NM. Fotografi af M. Mackeprang fra 1912.

⁴⁹ Paul Heitz og W. L. Schreiber, *Biblia pauperum. Nach dem einzigen Exemplare in 50 Darstellungen*, Strassburg 1903; Henrik Cornell, *Biblia pauperum*, Stockholm

1925; *Biblia pauperum*, Budapest 1967; Jakob Clausen, »Biblen i Bellinge«, *ICO* 1974:1, 3-12; Knud Banning, »Biblia Pauperum and the wall paintings in the church of Bellinge. The Book and the Church Wall«, *Medieval Iconography and Narrative. A Symposium*, red. Flemming G. Andersen et al. (Odense 1980), 124-34; *Biblia pauperum. Billedbibelen fra Middelalderen*, udg. Knud Banning, Kbh. 1984.

⁵⁰ Banning 1984 (note 49), 85.

⁵¹ Banning 1984 (note 49), 51.

⁵² Banning 1984 (note 49), 63.

⁵³ Overvejelser omkring profeters brug og optræden i dansk kalkmaleri kan findes i Søren Kaspersen, »Kristi profeter i danske kalkmalerier«, *Fra Sankt Olav til Martin Luther*, red. Martin Blindheim (Oslo 1975), 95-139.

⁵⁴ Søren Kaspersen er den, der tydeligst har udredet forbindelseslinjerne imellem udsmykningerne. Hans sam-

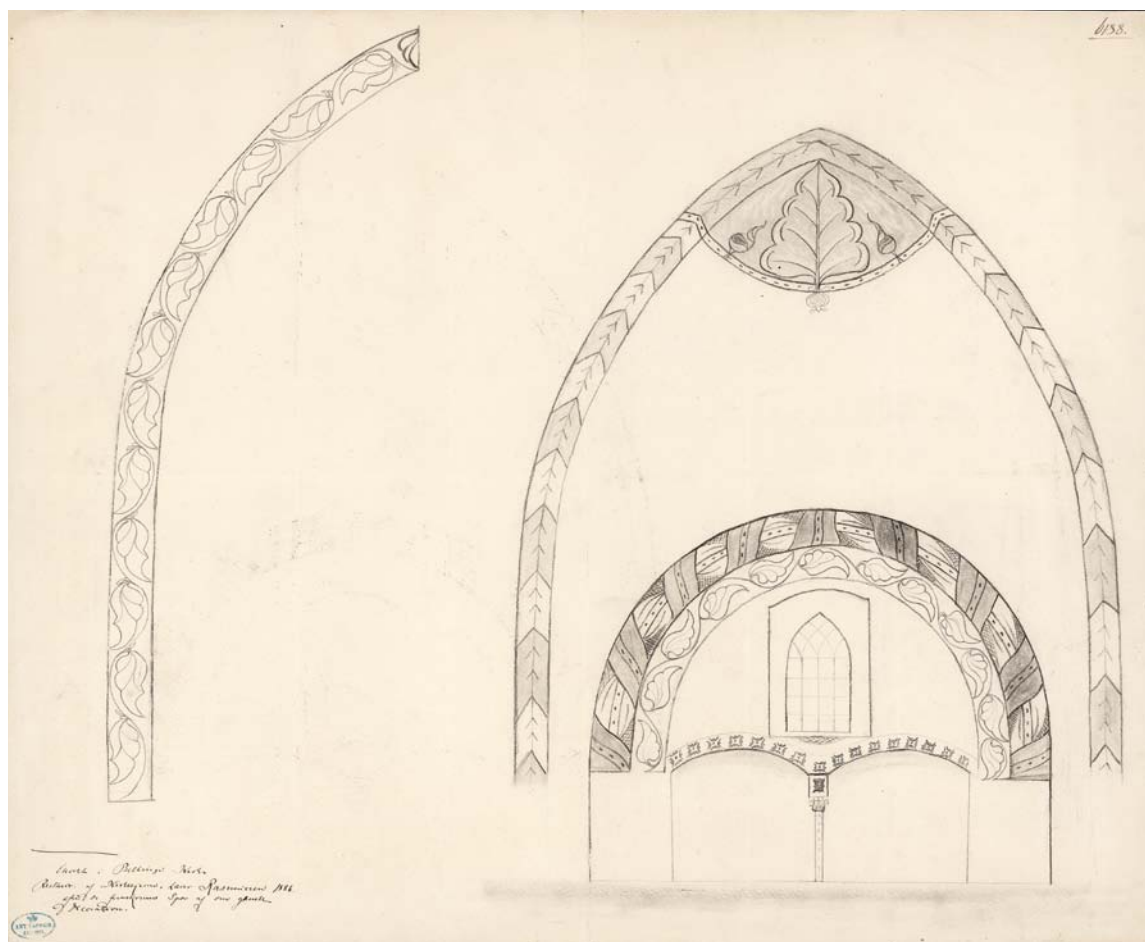

Fig. 80. (†) Kalkmalede ornamentter på korets nicher og hvælv; del af kirkens kalkmalede udsmykning fra 1496 samt o. 1883 (s. 3060, 3079). Skitse udført af lærer Rasmussen 1886 – *Sketch of wall-painted ornaments on chancel niches, from the wall-painted decorations of the church 1496.*

Fig. 81. Skt. Kristoffer med Kristusbarnet? Fragmentarisk helgenbillede (s. 3066). Sen-gotisk kalkmaleri udført 1496. Tårnrummets vestvæg. Foto Arnold Mikkelsen 2014.
– *St. Christopher with the Infant Christ? Fragmentary image of saint. Late Gothic wall painting, 1496. West wall of tower interior.*

menstilling kan forekomme for håndfast, navnlig når de nu forsvundne fragmenter fra Finderup Kirke (DK Holbæk 1164) lægges til på et ganske sparsomt materiale. Se Søren Kaspersen, »The wall paintings at Bellinge and their group«, *Medieval Iconography and Narrative. A Symposium*, red. Flemming G. Andersen et al. (Odense 1980), 157–66; også Søren Kaspersen, »Mester, værksted, skole«, *DaKalkmalerier 5* (Kbh. 1991), 144–45.

⁵⁵ Dog må den længere redegørelse af Hans Jørgen Frederiksen og Inger-Lise Kolstrup fremhæves. Se Hans

Jørgen Frederiksen og Inger-Lise Kolstrup, *Ny Dansk Kunsthistorie I* (Kbh. 1993), 180–86. Se også Bodil Franck, »En vidtspændende udsmykning«, *DaKalkmalerier 5* (Kbh. 1991), 140–41.

⁵⁶ Anne Rüsing, »Om Bellinge kirkes kalkmalerier«, *FyStbog* 1972, 7–27.

⁵⁷ Haastrup 1980 (note 46); Birgitte Bech, »Bellinges kalkmalerier tager os med i et drama. Bellinge Kirke, Odense Stift. Restaureringsarbejde udført 1990–1992«, *FyStbog* 1996, 87–111.

⁵⁸ Om kirkens narrebilleder specifikt se Dorthe Falcon Møller, »Spillende narre«, *DaKalkmalerier* 5 (Kbh. 1991), 142–43.

⁵⁹ Hans Jørgen Frederiksen, »Korsfæstelsesbilledet i Bellinge«, *ICO* 1981:2, 16–20. Se endvidere om improperiernes brug Eva Louise Lillie, »O vos omnes qui transitis per viam... The Quotation from the Lamentations 1, 12 in Danish medieval visual arts«, *Liturgy and the Arts in the Middle Ages: Studies in Honour of C. Clifford Flanigan*, red. Eva Louise Lillie og Nils Holger Petersen (Kbh. 1996), 205–18.

⁶⁰ Vedr. Albertus Pictor-værkstedet og dets brug af forlæg se Sven Tengström, »Albertus Pictor och Biblia Pauperum i Härkeberga kyrka«, *Religion och bibel. Nathan Söderblom-sällskapets årsbok 1999/2000* (2000); Anders Piltz, »Kalkmålningarna som retorik«, *Den mångsidige målaren. Vidgade perspektiv på Albertus Pictors bild- och textvärld*, red. Jan öberg, Erika Kihlman og Pia Melin (Stockholm 2007), 123–35.

⁶¹ NM. Fotografier af H. Rasmussen 1908 og M. Mackeprang 1912.

⁶² Jan Friedrich Richter, Claus Berg, *Retabelproduktion des Spätmittelalters im Ostseeraum*, Berlin 2007, 279 ff.

⁶³ Richter 2007 (note 62), 285 f.

⁶⁴ Richter 2007 (note 62), 280 fig. 278.

⁶⁵ Richter 2007 (note 62), 282–86.

⁶⁶ Richter 2007 (note 62), 282–86.

⁶⁷ Apostelfigurernes hoveder er i Bellingetavlen udført i forholdet 1:5 relativt til kroppen. Tilsvarende er forholdet 1:6 i både Husby- og Notmarktavlen.

⁶⁸ NM. Indb. ved N. J. Termansen (1939).

⁶⁹ Dette årstal var synligt i al fald o. 1900, jf. LAFyn. Provstiark. Kirkebeskrivelser.

⁷⁰ NM. Indb. ved N. J. Termansen (1939). Dateringen var angivet med blyant på postamentets bagside.

⁷¹ KglBibl. Kallske Saml. 377 4o. At dette altersølv oprindeligt har tilhørt Brændekilde fremgår af, at det 1721 oplyses, at man i stedet for kirkens sæt af tin (jf. ↑nr. 2) bruger Brændekildes. Da Pontoppidan i 1771 udgav *DaAtlas* V, 541 oplyste han altersættet fra 1714 under både Brændekilde og Bellinge, tilsyneladende uden at være klar over, at der kun var tale om et sæt.

⁷² Rtk. Skatkammeret, Danske Sekretariat. Koncepter til skodebøgerne. Dokumenter til skode af 1. maj 1662.

⁷³ RA. Rtk. Rev. Rgsk. Odense Hrd. 1664–72.

⁷⁴ KglBibl. Kallske Saml. 377 4o.

⁷⁵ Dateringen følger af stemplet under bunden.

⁷⁶ RA. DaKanc 1 dep. Journaler.

⁷⁷ LAFyn. Odense magistrat. Dokumenter i kommissionssagen angående de af Johann Friedrich Eggers forøvede kirketyverier i Fyn 1746–47.

⁷⁸ Præsteindb 1807, 173.

⁷⁹ Poul Nørlund, »To Processionskrucifikser fra Nationalmuseet«, *Kunstmuseets Årsskrift* 1920, 78–81.

⁸⁰ Jf. Peter Bloch, *Romanische Bronzekruzifixe*, Berlin 1992, 14–18, og Colum Hourihane, *The Processional*

Cross in Late Medieval England: 'The Dallye Cross', London 2005, 11–47.

⁸¹ Eksempelvis ved den sidste olie, når den døende skal kysse krucifikset.

⁸² Også en forgyldning af fordybningernes indre tyder på, at de har rummet gennemlyselige sten.

⁸³ Michelle Taube har 2014 undersøgt krucifiksets metal. Figurens røntgenfluorescensspektrum viste (ud fra overflademåling) kobber samt 5–10 % zink og tin. Korset er af rent kobber, og på overfladen konstateredes guld og kviksølv som vidnesbyrd om lueforgyldning. NM. Indb. Bevaring og Naturvidenskab Miljøarkæologi og Materialeforskning, sagsnummer 11042019.

⁸⁴ For hjælp til forståelsen af materiale og teknik takkes Karen Stemmann Petersen og Michelle Taube.

⁸⁵ Winfried Wilhelmy, 'Das leise Lachen des Mittelalters', *Seliges Lächeln und höllisches Gelächter, das Lachen in Kunst und Kultur des Mittelalters*, Mainz 2012, 38 ff. Eksemplerne her på smilende krucifikser er fra 1300-tallet. To sjællandske eksempler i Kornrup og Hørby kirker er fra 1200-tallet. Jf. også generelt Åsa Ringbom, »Det arkaiske leendet« og Jan Svanberg »Det gotiske leendet«, begge i *Bild och känsla*, Åbo 1994, 151–173 og 175–91.

⁸⁶ Rüdiger Schneider Berrenberg, *Studien zur monumentalen Kruzifixgestaltung im 13. Jahrhundert I–II*, München 1977.

⁸⁷ Robert Didier, 'Christus et calvaires mosans du XIIIe siècle'. *Millénare de la collégiale St-Jean de Liège. Exposition d'Art et d'Histoire*, Liège 1982, Bruxelles 1982, 145. Jf. Susanne Wenningsted-Torgard, »Kristi Tornekroner«, *Ico* 1982 nr. 4, 1–6.

⁸⁸ Schneider Berrenberg 1977 (jf. note 86). Gabrielle Dufour-Kowalska, *L'Abre de Vie et la Croix*, Lausanne 1985.

⁸⁹ Harald Langberg, *Gunhildskorset Gunhilds Cross and Medieval Court Art in Denmark*, 1982.

⁹⁰ De forekommer således ikke i Yves Christe, *Das jüngste Gericht* (1997), tysk udgave 2001. En (tilføjet) tegning i et manuskript fra Skt. Albans i England (1250–59) har som motiv 'Jesus mellem lystestagerne'. Se Nigel Morgan, *Early Gothic Manuscripts* (1) 1190–1250, London 1982, Cat. nr. 87b.

⁹¹ Nørlund 1920 (note 79) jævnfør for dette motiv til Lincoln Domkirkes sydportal. Det ses også på en portal ved Skt. Lorenz i Nürnberg fra 1300-tallet. Christe 2001 (jf. note 90), fig. 167.

⁹² J. M. C. Toynbee & J. B. Ward Perkins, 'Peopled Scrolls: A Hellenistic Motif in Imperial Art', *Papers of the British School at Rome*, 1950, 1–43.

⁹³ Nørlund 1920 (note 79) henviser bl.a. til Lincolnkatedralens 'Englekor' og Malmesburyklostrets sydportal.

⁹⁴ Nørlund 1920 (jf. note 79).

⁹⁵ Thor Kielland, *Norsk guldsmedkunst I middelalderen*, Oslo 1927, 118–21.

⁹⁶ Aron Andersson, *English Influence in Norwegian*

and Swedish Figure-Sculpture in Wood 1220-1270, Stockholm 1949, 243-45.

⁹⁷ Age of Chivalry. Art in Plantagenet England 1200-1400, London 1987, 242.

⁹⁸ Ebbe Nyborg. »Possible English influence on Danish polychrome wooden sculpture of the thirteenth century«, Paint and Piety. Collected Essays on Medieval Painting and Polychrome Sculpture, udg. Noëlle L. W. Streeton and Kaja Kollandsrud, London 2014, 102-03.

⁹⁹ Afbildet i Schneider Berrenberg 1977 (note 86) II, nr. 195. Et krucifiks med hængende figur fra Henry af Chichesters missale og et fransk i Archives Nationales (det sidste med højgotisk lændeklæde) er afbildet i Paul Thoby, Le Crucifix des Origines au Concile de Trente, Paris 1959, planche XCIII.

¹⁰⁰ Se talrige eksempler i Morgan 1982 (jf. note 90). Sådanne hoveder optræder dog også i tilsvarende rækker på Helligtrekongersskrinet i Kølns Domkirke, der skyldes den internationale guldsmed Nikolai af Verduns værksted o. 1190-1225. Herom Rolf Lauer, Der Schrein der Heiligen Drei Könige, Köln 2006, 35-39, med fig. 107 og The Year 1200. A Background Survey, udg. The Metropolitan Museum of Art, 1970, II, med fig. 116.

¹⁰¹ Niel Stratford i Age of Chivalry 1987 (note 97), 302. Morgan 1982 (note 90), fig. 267, 277, 291, 303.

¹⁰² Eksempler i Erla B. Hohler, Nigel J. Morgan and Anne Wichstrøm, Painted Altar Frontals of Norway 1250-1350, Volume 1.3, Oslo 2004.

¹⁰³ Ebbe Nyborg, »The altar silver from Tingvoll, and its place in the goldsmith's art of the thirteenth century«, Luft unter die Flügel... Beiträge zur mittelalterlichen Kunst. Festschrift für Hiltrud Westermann-Angerhausen, Hildesheim, Zürich, New York, 2010, 53-65.

¹⁰⁴ Se Peter King, »The Cathedral Priory of Odense in the Middle Ages«, KirkHistSaml 1966, 1-20. Stif-

tet beholdt middealderen igennem en engelskpræget liturgy. Se Knud Ottosen, The Manual from Notmark, København 1979, 20-29.

¹⁰⁵ LAFyn. Bispeark. Synsforretn og indb. samt Rytterdistriktsark. Rgsk.

¹⁰⁶ LAFyn Menighedsrådsark. Korresp. NM. Indb. ved Kirsten Weber-Andersen (1955)

¹⁰⁷ I sin behandling af Anders Mortensens træskærerarbejder så Sven Arnvig bort fra Bellingestolen, ikke mindst fordi han daterede stolen i sin helhed til 1626, dvs. omtrent et årti før Mortensens tidligst kendte arbejder, men også ca. ti år før bruskbarokken fremkomst på Fyn. Desuden fandt han, at træskærerarbejdet var for 'ubehjælpsomt' til at være Mortensens værk. Bellingestolens fem hermer er imidlertid ganske forskellige i deres udførelse, og mens særligt Matæushermen (fig. 66a) er kantet skåret og kerubens ansigt karikeret, er den smidige bearbejdning af træet i Kristushermen (fig. 66c), kerubens sødmefulde ansigt og det maskelignende bruskværk fuldt ud sammenlignelig med hermerne fra de førnævnte prædikestole i Odense Vor Frue og Asperup. Sven Arnvig, »Billedskæreren Anders Mortensen fra Odense og hans arbejder i fynske kirker samt Nakskov Kirke«, FyÅrb II, 1942-46, 192, 208 f.

¹⁰⁸ NM. Indb. ved Thorald Munk (1928).

¹⁰⁹ C-a: 1', b-g''': 1 1/3'.

¹¹⁰ Yderligere oplysninger om kirkens orgel findes i Den Danske Orgelregistrant.

¹¹¹ Thalund, Kirkeskibe, 51.

¹¹² LAFyn. Provstiark. Kirkebeskrivelser. Nissens forveksler muligvis klokken med støbningen af $\dagger$ nr. 4 o. 1762 og de udgifter, der blev betalt for dens reparation i årene umiddelbart efter.

¹¹³ DaAtlas V, 541.

¹¹⁴ If. afskrift ophængt i klokkestokværket.

Fig. 82. Gavle og panel fra ($\dagger$)stolestader(?), o. 1600 (s. 3104). Foto Arnold Mikkelsen 2014. – Gables and panel from pews, c. 1600.

BELLINGE CHURCH

History. Until no later than the Reformation, Bellinge Church belonged to Dalum Monastery, which at that time had the status of a royal fiefdom (cf. p. 2794) and furthermore owned most of the village of Bellinge. In 1696 the chamberlain Didrik Schult of Findstrupgaard owned the advowson of Brændekilde and Bellinge churches. His widow, Armgaard Sophia von Gabel, signed a contract in 1718 incorporating the manor of Christiansdal (i.e. Dalum Monastery) and its lands, including Bellinge and Brændekilde churches with advowsons and tithes, in the Funen 'cavalry estate'. But as she died shortly afterwards this was not implemented until her nephew Christian Carl von Gabel did so in 1722. The church belonged to the cavalry district until 1764, when it was sold at auction to the Count of the Empire Carl von Görtz. After the latter's fall from power, Christian Ulrich von Westen acquired the church at the auction over von Görtz' properties in 1767. In 1770 he sold it on to his brother, the professor and apothecary Peter von Westen, Odense, but re-acquired it as early as 1773. In 1811 the advowson was transferred to the Crown by Christiane Amalie Stampe, the widow of the university councillor von Westen. Henriette Franzisca Berg (cf. †bell no. 6) is said to have donated the church around 1850 to the wife of Titular Councillor of State Crone as a 'christening gift' and around 1870 it was acquired by the schoolteacher H.P. Rasmussen and the farm owner H. Rasmussen, Bellinge.

The church was an annexe to Brændekilde until it passed into freehold in 1909.

Building. The church, built in brick, is at its core presumably a Romanesque building, which from the outset or soon after its erection was given a tower in the west. In the Late Middle Ages the Romanesque church was gradually replaced by a new building; first the chancel in the middle of the 1400s, then the nave around 1470–75, when a porch was also built on the south

side of the tower. The chancel stands out with a number of characteristic ornamental niches (fig. 9), two in each long side, while the vault of the nave rests on some unusual, dwarf-column-like consoles (fig. 26), which seem to draw on an older architectural idiom. In the end the old tower was partly demolished and a new one was built c. 1490–95 (fig. 14), after which the church and the tower interior were decorated with wall paintings in 1496.

Wall paintings. The whole church, apart from the porch, was decorated with wall paintings in 1496 (fig. 20–43). The paintings, which are based on among other models images from the *Biblia pauperum*, are signed by the painters Ebbe Olsen and Simon Pedersen (fig. 20). The decoration has the Passion of Christ as its overall theme, but juxtaposes the New Testament scenes with episodes from the Old Testament. The paintings have a strong Christological focus and must be viewed as a visual preparation of the congregation for the encounter with the Mass and especially the Miracle of the Mass. The self-sacrifice of Christ is thus one of the most important motifs, and recurs in the various parts of the decoration. At the same time the redemptive significance of the sacrifice of the Cross and the Mass is also very clear. In the tower interior, which functions as the entrance to the church, churchgoing is paralleled with Abraham setting out to sacrifice Isaac, his most precious possession to God (fig. 39). Humility and self-sacrifice are thematized further in the tower, where *The Scourging* (fig. 41), *The Crowning with Thorns* (fig. 40) and *The Agony in the Garden* (fig. 38) all point in the same direction. The vaulted bay of the nave and the north wall show the sacrifice of the Crucifixion and the reward of the victim. In the Crucifixion scene (fig. 21) this is made clearly evident, since the crowd gathered at the foot of the Cross is divided between the people of Christ and the people of the temporal life.

Furnishings. Among the oldest items of furnishing are the Romanesque font of granite, the remains of the (†)side altar communion table in the nave in front of the chancel arch wall c. 1470–75 and – presumably – a masonry-built high altar communion table c. 1490. Furthermore an **altar and processional crucifix* (fig. 56) of cast, wrought, engraved and gilded bronze and copper from c. 1250–75 is an unusually fine work of art, in all probability English work. The *figure* is cast, 13.5 × 13.5 cm, and has a slender, separate crown of thorns. Christ hangs from slightly sloping arms, head against right shoulder; the body suggests a curve to the left, and the crossed feet are extended and laid heel over heel with the right one above. The hair, parted in the middle, is finely grooved and falls backward in small ringlet-points on the shoulders. The eyebrows are drawn together, the eyes closed with sensitively drawn eyelid edges, the nose is straight, and the almost smiling mouth is wreathed by a short beard. There is a detailed rendering of the anatomy of the body with nipples and a small round belly.

The loincloth is expansively rendered with a knot at the left hip and soft drapery issuing from the covered right knee and forming undulating seams at the sides. The hands are open and bent slightly back, the thumbs are slightly raised.

The *cross*, 31.1 × 22.2 cm, is executed in two parts; the back, with its richly engraved decoration, has been made separately and folded in over the front with a surrounding tongued edge.

The three upper end fields are formed as bisected quatrefoils which now stand empty, but which must originally have had precious or semi-precious stones; at the bottom the cross is broken off. Its arms are vaulted and rendered as a luxuriant Tree of Life with central stems whose foliage is in openwork. The naturalistic lily and clover leaves of the foliage are on stems that issue from the trunks in alternating directions, and which form a uniform vine pattern.

The *back* of the cross constitutes an extensive, engraved representation of Judgement Day, following the Revelation of St. John, all within smooth edges. In the middle of the cross Christ is enthroned in a quatrefoil flanked by two

candlesticks (Rev. 1,13) and seen against the background of a lozenge pattern with small four-petalled flowers. His face is strict, the right hand is raised in blessing, and His left hand draws aside the cloth from the wound in His side with thumb and index finger. A cushion has the same pattern as the background (but on a smaller scale), and the throne has capitals with leaf buds at the sides.

Each of the end fields has an angel with one of the instruments of Christ's Passion. At the top a frontally seen, symmetrical angel bears the Crown of Thorns in front of his chest. The other angels are shown in semi-profile, on the left with the lance, on the right with three nails and at the bottom, where the motif is partly broken off, with the Cross of Christ in the form of a branched cross.

The decoration of the cross stems has the character of a graceful 'inhabited scroll' whose stalks intersect and form pointed-oval fields with clover leaves in the spandrels. Above in the chest area one sees an angel who comes in from the left and blows a Last Trump which projects over the edges of both the field and the cross. On the horizontal arms there are head-and-shoulder images of Peter (left) and Paul, and the fields of the lower cross arm have head-and-shoulder images of four haloed men who must also be viewed as apostles, and who are characterized with rare individuality.

In 1807 the incumbent reported on the crucifix and was able to say that it had been found behind the altar. That same year he sent it to the Museum of Nordic Antiquities (the later National Museum) in Copenhagen (inv. no. 39). With its extraordinary quality the crucifix could be conceived as coming from a larger, more significant church, perhaps the diocesan church of St. Knud in Odense.

The *iconography* of the crucifix is rich and in some respects unique. The hint of a smile in the Christ figure is a very rare feature in crucifixes, as are the decoration of the back as a Judgement Day scene and the way Christ as Judge of Mankind draws His clothing aside to display the wound in His side.

The rendering of the back of the staff as an inhabited scroll has ancient predecessors, and the form with heads and other motifs in round and pointed-oval fields is well known in the art of the 1200s.

Art history. In 1920 Poul Nørlund concluded that the crucifix belonged with English art and the extensive Norwegian art influenced by England. He preferred to regard the crucifix as an English imported piece and compared it in particular to the foliage-rich so-called Robert de Lindsey Psalter from c. 1220 and to Norwegian pieces such as the cross from Borre, the crucifix figure from Mosviken and a Christ the Judge on a painted frontal from Ulvik.

In 1927 the Norwegian Thor Kielland found a bronze crucifix in Hølandet Church near Trondheim, which must be the closest existing counterpart to the Bellinge Crucifix. However, it is rather more crudely executed, especially in the engravings on the cross, which has the same bisected quatrefoil ends as the Danish one.

In the case of the Bellinge Crucifix Kielland thought that the high quality was evidence of its execution in England. New comparisons with Norwegian material, for example the engraving of the foliage on a group of chalices and patens, meant that he ended by concluding that the Bellinge Crucifix must be Norwegian, a masterpiece of the Trondheim goldsmiths' art from c. 1250 or 1250-75.

In 1950 the Swedish connoisseur Aron Andersson concurred in all essentials with Nørlund. He emphasized the high standard of the engraving on the back, and thought that in the final analysis none of the Norwegian crucifixes had quite the same quality and style as the Bellinge Crucifix. Andersson therefore regarded it as an English import from c. 1250-75.

In 1987 Paul Williamson stated his agreement with Andersson (and Nørlund) on the Englishness of the crucifix and compared it in particular to a bronze crucifix in the Victoria and Albert Museum – especially when it came to the rendering of the figure.

In 2014 Ebbe Nyborg pointed out that cross-ends in the form of bisected quatrefoils are not in

fact known from England but are rather common in Scandinavia. He agreed with the general view of the crucifix as English, but would not entirely dismiss the possibility that it could also be French, asserting that not only did the Bellinge Crucifix surpass the Norwegian crucifixes in quality, it also stood out from them in the way the figure is not stretched out in suffering but is shown quietly hanging.

The Bellinge Crucifix is still influenced by the Early Gothic classicizing style, but is situated in the transition to the High Gothic which made its initial impact in the middle of the 1200s. Its restrained hanging Christ type is rare in the period but is represented in a couple of English painted crucifixes, of which the wall painting in the Horsham St. Faith Priory is strikingly close to the figure. The capitals of Christ's throne with leaf buds at the sides have turned out to be something of a specialty, often a little more luxuriantly executed, in English thrones of Christ and the Virgin. That the detail also appears on Norwegian frontals is simply a further example of how difficult it can be to distinguish between English and Norwegian art. Finally, the engraved foliage, which Kielland considered a distinctive feature of Norwegian altar plate, has now turned out to belong to a more widespread tradition which seems to have had its centre of gravity in England. Taken together, these factors along with the rare mastery of the Bellinge Crucifix weigh heavily in favour of imported English work or execution by an English goldsmith in Denmark (in Odense?).

From the Late Middle Ages several parts of a parish clerk's seat executed in the Gothic style are preserved, and a three-winged altarpiece from c. 1515-30, which belongs to a small group of figure-rich simultaneous representations of the Way of the Cross and the Crucifixion (figs. 48-52). However the altarpiece was not obtained from Rørup Church until 1759.

The Renaissance is well represented in the church, especially by the many preserved panels. The altar panel (fig. 46) was donated by the incumbent Niels Jørgensen in 1595 and is in a style typical of the period with the arcades and rhombus motifs so popular in the area. Only

a little younger are a panel and two related pew gables with scrollwork ornamentation and painted, stencilled flowers (fig. 82). Finally both gable and panels are preserved from the rebuilding in 1626 of the Late Medieval parish clerk's seat (fig. 72). From 1626 too comes a notable pulpit with arcade bays ornamented with intarsia work (figs. 65–66). The auricular-style corner herms, which can be attributed to Jens Asmussen's workshop, must have come to the church towards 1650.

The eighteenth century is represented first and foremost by the silver plate. The chalice and paten from 1714 are the work of Søren Pedersen, Odense, and were donated by Armgaard Sophie Gabel to Brøndekilde Church, but from the outset were also used in Bellinge (fig. 53). The baptismal dish from 1734 is the work of Gerhard Pedersen, Flensburg, and is decorated with among other things the monogram of King Christian VI (fig. 63). A poor-box comes from the time around 1800.